

J. J. Niemi¹

LAISVOJI MINTIS

FREE THOUGHT.

Mēnesinis Iliustruotas Mokslo ir Literatūros Laikraštis, leidžiamas Bendrovės "Laisvoji Mintis" Scranton, Pa.

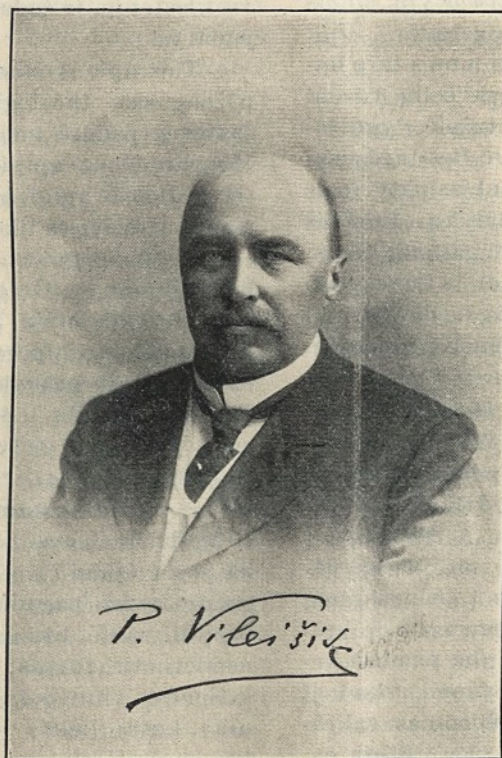
Entered as Second Class Matter at the Post Office at Scranton, Pa., under the act of March 3, 1879

No. 31

Scranton, Pa., Rugsėjo, (September) mėn. 1912 m.

III Tomas

Manager Dr. J. Szlupas, 1419 No. Main Ave., Scranton, Pa.

PETRAS VILEIŠIS,
Aušrininkas ir tėvynės mylėtojas.

O. A. Shrubsole.

Ar žmonija turejo kiek nau- dos iš theologijos?

Thēologija — arba, kaip ją kartais vadina, religija — vienu yra laikoma už nesubaudžiamą nelabumą, o kitų — už neapiprekiuojamą gerumą žmonijos. Šitieji taip tikrina dėlei įvairių priežausčių. Viena dalis iškalba, kad ji (thēologija) išgauė keliatą dušių nuo pomirtinių kankynių. Kita paisi, buk ji neapskaitomą turi vertybę draugijai kaipo civilizuojantis veiksnis ir kaipo vienintėlis veikenis sugebantis tulame civilizacijos laipsnyje pagaminti draugijiską stovumą, arba, kaip kad sako, nuramdyti žmonių geidulius. Šitaip tvirtina nekurie net tokių, kurie pripažįsta, kad thēologija yra proto paklaida.

Tame nėra nieko tikrai naujo. Prisimena Paley'o žodžiai, kad tik tokie darbai yra padorus, kurie yra daromi su vilčia amžino užmokesnio. Gal but užpakalyje šito tuno tula tamsi nuovoka, kad *viskas* yra mums naudinga ir buvo "siunčiama" dėl mūsų gerovės. Juk seniaus buvo manoma, kad kožnas žalgas mums taip buvo daviamas dėl gydymosi, ir kad patys žolių vardai jau jų lietą paženklina, kaip besotė, dantažolė, dygulžolė, klynžolė, nikstažolė, tridažolė, ir t.t. Bet tardymai parodė netikumą tų vaistažolių, ir skaudus patyrimas atrodė, kad mus apsiaupia tukstančiai dalykų, kurie iš tikro kenkia. Juk ir apie ligą visatinai galime klausies, ar buvo naudinga žmonijai. Gal but ir buvo naudinga tuomi, kad ravėjo laukan perauglių ir nevykusiąjė dalį gyventojų. Net nežinia yra turėjusi apgynejus; o mes ją naikiname lyg kokią piktažolę.

Bet-gi patyrinėkime nuomonę, buk thēologijos buvo andai naudingos draugijai išlaikyti. Pradėsime nuo negrų veislės. Apie Kalabaro skrytį ponia Kingsley rašo: "Pajuris vibžda ir kribžda dievais. Itikėjimas į raganiavimą yra priežausčia daugiaus mirčių Afrikoje negu kas kitas. Jei bent tik rauplės tegali eiti lenktynėmis" (1). Prie to reikia pridėti itikėjimas į nemirtinumą žmogaus asmens. Dauguma Afrikos dievų tai — pratėviai. Nigerio ištakoje laidojant vyresniką pamuša keturis vyriškius ir palaidoja drauge su juomi, "kad ji prikeltų", ir daug kitų. "Tai neatidėliotinas sakramentas, prikaršes amžiais ir padavimais (2). "Kada pasimirė karalius Eyambo, pranašai liepė *sudeginti* jo 30 žmonių, ir pirma negu laidotuvių įmoniai pasibaigė, keletas šimtų moterių išlydėjo jį negyvos. Jeigu jis būtų iškakęs be gerbtinų palydovų, dvasės pasiklaustų, koks čion vargšas—belaisvis ateina pats vienas? Ir jos būtų piktos". "Kada pratėvių troba yra taisoma, bent 2000

aukų esti paskerdžiama dvasių paraminimui" (1). Kadangi prigimta mirtis priskaitoma yra užburimui, tai apipenų ordealė yra dažnai vartojama. Kada galva miesto Duke Town mirė, tai 50 jo šeimynykščių turėjo "riešutus truškinti", beje gerti nuodus. Daugiaus kaip 40 pasimirė (2). Ir reikia pažymėti, kad žmogiška auka yra ypatingas thēologijos išsiplėtojimas, "kylantis augštesniame laipsnyje laukiniškumo" (3). Šliaužlių garbinimas ir gi kaltas esti daugybės mirčių. Nigerio ištakoje yra mirtina nuodėme nžmušti pythoną. Pas gentę Ibo labai uždrausta užmušinėti žuvį ir šliaužlius, nėra juos skaito vandenų dvasėmis (4). Kadangi visi tie įmoniai ženklina veislės savžudystą, tad jie nesudrutina draugijos stovumą.

Nė gi labdaringos itekmės nesuteikia raganius-gydytojas. Tarpe Zulu gydytojas n'eis iš savos trobos (pasikastų "vaistažolių") be užmokesnio. "Jam ožkos permaža. Jis eina su jais ir paskerdžia ožką bei teki, duoda kiek ligoniui, ir parsigena karvę, karvaitę ir veršį, o taip-gi ožką, kad nusišluoščius akis" (5). Paprastai jis esti tuomi, ką mes pavadintumėme apgaviku. Jis klastauja, ir žada padaryti tai, ką jis žino, kad nepadarys.

Tiek apie Afrikos veisles. Bet pamėginkime toliaus pažengusias thēologijas. Krikščionys giriasi, kad jų sistema padarė smarkiai daug labo. Šitąjį itikėjimą Holman Hunt apipiešia kaipo "šviesą svieto". Ir iš tikro šitokia apipieša yra simboliškesnė negu piešėjas manė, nėra šviesa liktarnos yra tamsi gana.

Ir kokias butis paduoda istorija? Lecky sako, kad laikuose šv. Gregoro Nyssicėio "Palestina buvo vyriausiu sėkladaržiu lėbavimo Nuo 642 iki 742 m. po Kr. g. thēologija pervišijo viską Europoje. Šiaip literatūra beveik pranyko. Tai buvo tamsiausioji gadynė Tamsiųjų Amžių. Šunku butų perdidinti prietaringumą ir ydingumą gadynės. Mirtina nuodėmė buvo mėša valgyti gavėnioje. "Pasibiaurėtinis ir paskilbęs klištorijų nemorališkas" atvedė prie reformacijos (6). Grandier klebonas, ir Mare'chal d'Anere tapo sudeginti kaipo žavėtojai (7). Vaikišėias (be atrodymų) tapo nugalabytas už pagadinimą kryžiaus (8): Du kardinolu paeiliui valdė likimą Praneuzijos. Mazarin susikrovė nemieruotus turtus. Po jų atėjo revoliucija (9). Kryžkelionėse (kuriose, sako, dingo arti 2 milijonų žmonių), karės dėlei "religijos", persekiojimai ir civiliškos karės Europoje, neparodo, kad thēologija esti išlaikytoja sociališkos tvarkos.

1) J. Macdonald, Religion and Myth. 2) A. G. Leonard, op. cit. 3) E. B. Tylor, Primitive Culture. 4) A. G. Leonard, op. cit. 5) Callaway, Religious System of the Amazulu. 6) Lecky, History of European Morals, p. 152, 239, 247. 7) Voltaire, Histoire du Siècle de Louis XIV., p. 30. 8) John Morley, Voltaire. 9) Stebėtinis paaškinimas, kaip gerovė kila iš nelabumo. Dabar Praneuzijoje bažnyčia atskirta yra nuo valstijos, ir šalis yra respublika.

1) M. Kingsley, Travels in West Africa. 2) A. G. Leonard, The lower Niger and its Tribes, p. 445.

Na-gi thėologija ėion nėra pirmoje pradzioje. Yra ankstybesnis laipsnis — tai magija. Rods ribos liniją nelengva yra atsiekti; bet jeigu šitoji thėorija būtų teisinga, reikėtu rasti veisles melagingesnėms, bepadoresnėms ir smarkaujantesnėms, kada atsekame jas atgal. Bet taip nėra. Australijos tenbuviai nėra pasiekę thėologiškojo laipsnio, nežiurint į Andriaus Lang'o pastangas susekti jį. Howitt sako, kad jie "nepažįsta jokio dievo, nė labo nė nelabo, ir kad jie neaukaija jokių aukų, kiek aš žinau 1). Šnekėdamas apie *Jeraï'a*, jis sako: "Toji savaitė praėjo be jokio vaido ar ginčo". Kiti rašytojas sako: "Mano prityrimai įgalioja manę kalbėti kuomi prielankiausiai apie tinbuvius" 2). D. Gregory neseniai išleistoje savo kningoje, šneka apie "pađorų upą" tenbuvų, kurie vadovavo į vidužemį 3). Tarpe Eskimosų, kurie negalėjo suprasti doktrinų Moraviškųjų misionierių, "vagišavimas ir žmogžudysta beveik nėra žinomi" 4). Jie neturi nė žodžių koliojimuisi. Tylėjimu jie išreiškia savo suirzimą ar nepasitenkinimą 5). Cranz nustebė rađes, kad "tie pagonai tikriais susiranda kelią protamsoje išminties negu daugelis krikščionių" 6). Galima būtų privesti daug daugiau paveizdų. Pas tenbuvius Indijos, Chota Nagpur, ir pas Amerindus Moskytus, nešvelnus žodis priverčia moterį pasiskandytį.

Priešistoriškai žmogus, bent Akmens Gadyneje, tur-but neturėjo thėologijos, tačiau jis negyveno be socialės tvarkos. Antažeriniai Šveicarijos gyvenimai, kurie priguli prie vėlesnės Akmens Gadynės, parodoms žmones, taikiai gyvenančius prisigrudusiuose kaimuose, mokančius austi audeklus ir auginančius kviečius. Jokių thėologijos simbolių ten neužtikta. Kad ankstybamjam žmogui rupėjo numirėliai, rodo dovanos daviamos laidojant; o brangumas dovanų, bent kartais, ir apymis kapo parodo, kad jų buvo turėta socialė organizacija.

Bet mes galime toliaus žengti. Socialiai vabzdžiai ir kiti kaimenėms gyvenantieje gyvunai supratę yra naudingumą veikiant iš kruvos. Guodojama autoritatė sako, kad "skruzdės nėra druta liaudis, tačiau jos rengia savo keltuvieną vasaros metu" 7). Šitoks atsitikimas yra nupasakojamas: Sykį leopardas įsiveržė į pulką babunų ir pagriebė vieną iš jų. Šauksmu sukviesti, kiti babunai apspito leopardą ir savo gresme privertė jį paleisti savo grobį; kaip bematant, visas pulkas prasišalino, rupestingai vesdamasi savo sužeistąjį draugą. Jiegą šitos paveizdos nesumažina pasakymas, kad tai buvo darbas prajautos (instinkto). Čia ištikrųjų, išmonė, ir kas ėion ne būtų, tai vis gi ne thėologija.

Tai-gi atrodymai eina prieš šnekėsį, buk thėologija buvo naudinga žmonijai, apsergėdama draugiją ankstybesnėse gadyne. Pasilieka klausti, ar galima atrodyti ją naudinga buvus žmonijai koku-nors kitoku keliu. Na-gi, nesunku yra sumiešti supuolimas iš netyčių su priežasčia. Kada, pav., mes matome žmogų jojantį ant dviračio ir pūkštaujantį smalka iš burnos, ar mes, nepažinodami priežasties tabako, neįsiveidytumėme, tai ėsant varančiaje galybe? Arba vėl kada mes matome automobilių sukeliant debesius dulkių, kuomet išlengvo važiuojantis vežimas nesukelia jokių, ar-gi mes paviršutiniškai prisižiurėję nematysime, kad dulkės yra priežastimi greitumo? Tas pats su thėologija. Ar ji tik nebuvo, kaip kad trukšmas mašinerijos, gangreit rezultatu negu priežasčia, netyčiomis žmogaus tolynžangoje, o ne jos priežastimi?

Na-gi aišku yra, kad thėologija kilo, *bejėskant priežastingumo*; ir nepaliaujamoji kova už žinojimą, kuri tuo užpakalyje visų theologijų, tik žmogui labai tepadarė. Thėologija tai — *ankstybasai mokslas*. To dėlei ji būtina yra netikra; nėsa žmogus mėgino pirma išrišti stambiausias problemas. Jis norėjo pasiaiškinti viską pirma, negu jis žinojo tikrąją prigimtį kokio-nors daigto.

Ankstyba generalilizacija buvo, kad viskas, kas kruta, yra gyvu, arba judinamu yra kieno-nors, kas yra gyvu; kitap sakant, judėjimas turi *asmenišką* (personišką) priežastį. To gi dėl upės ir ažerai, lietus ir medžiai, buvo dievais. Tai buvo sumanus sprendinys, nors klaidingas. Ir pirma, negu bartumėme senobinį žmogų už mulkybę, turime atminti, kad paprastas mūsų dienų žmogus nė tinkamai spėti nėmoka, jis tik atkartoja spėliojimus anų ankstybųjų mintytojų. Senovės Babylonėnų poetas pasakė, kad "dievai susirinke, sutvėrė žvėris, galvijus laukų, ir šliaužiojančius gyvius laukų". Tatai žydiškoje formoje patenkina daugumą žmonių šiadien. Rašytojas sykį matė kningą su antrašu: Kilmė gamtos įstatymų. Su drebančiom rankom jis atidarė ją, tikėdamas, kad ten ras išaiškinimą didėsės paslapties. Dėja! ten buvo tik senas Akkadų mythas, angliškai aprėdytas.

Kita ankstyba generalizacija buvo, kad viskas turi nematomą dalį arba dvasę. Toji išeina iš mūsų, kada miegame, ir šlaistosi, kada sapnuojame. Daugelis genčių, kaip senovės Aigyptėnai, tiki, kad žėdna ypata turi *keletą Dušių*. Skaumas ir liga prigulėjo nuo *asmeniško* ar *dvasiško* veiksnio. Iš ėia tai paeina "Atgailos Psalmi" Akkadų ir Žydų. Vakarinėje Afrikoje žmogus, kurio sunus buvo persipjovęs arteriją, išbėges iš šėtro, meldė dvasių pagelbos 1). Šitoks dalykas atsitinka šiadien šitoje žemėje, tik mes vadiname jį "Krikščioniškuoju mokslu". Tai parodo kad tikėjimas buvo neišvengtinus, o ne kad jis buvo labdaringas.

1) R. H. Nassau, Fetichism in West Africa.

1) A. W. Howitt, Native Tribes of South East Australia, p. 756. 2) T. Worsnop, The Aborigines of Australia. 3) J. W. Gregory, The Dead Heart of Australia. 4) C. F. Hall, Life with the Esqui maux. 5) Rink, Tale and Traditions of the Esquimo. 6) Cranz, History of Greenland. 7) Proverbia XXX, 25.

Dēme thēologijos, tad, yra tai, kad ji paženkliną žmogaus protišką veiklumą; parodo, kad jis mintija. Žmogui brendančiam per purvynę, nepadeda parklupimai nė blogi keliai, tik jo pėdsakas parodo, kad jis nuėjęs yra tolyn. Net dabar daug mūsų laiko užimta yra atsimokiniu senobinių klaidų. Ar gali tas buti labdaringu, kas sutrukdo mūsų pažangą? Jeigu žmogus būtų protingesnis, istorija nebutų taip baisi; nėra thēologija netik kad nebuvo drauginga minčiai, bet ji buvo veiksmu, labiausiai keliančiu suirutę draugijoje.

Buvo laikas, kad thēologija apžiojusi buvo visą — mediciną, mokslą, įstatymdavystę, meną, literatūrą. “Ne pirmiau, kaip Europos auklėjimas iš vienuolynų perėjo į universitates; ne pirmiau, kaip Muhamedonų mokslas ir klasiškoji laisvamanyba ir pramonės neprikusmingumas sulaužė bažnyčios skėptrą, teprasidėjo protiškas Europos atsigavėlėjimas“¹⁾. Iš pradžių metaphyzika buvo thēologiška — ir todėl ji pastojo priežodžiu nesumaningumo. Mūsų liaudies ethika tai kruva besiprieštaraujančių thēologiškų sophizmų. Net gēologija turėjo ramstytiesi Biblija. Dekanas Buckland tvirtino, kad kvarcito žvirzdai Oxfordšairo laukuose paeina nuo Nojaus tvano; ir todėl, kad nesutiko su Biblija, jis atmetė McEnery'o raštą, prisiųstą Geologiškajai Londono Draugijai, o pranešantį apie suradimą titnaginių prietaisų Kento lindynėje. Botanistai ir zoologistai andai Genezį laikė už moksliską autoritatę; ir kninogos, skelbiančios tokias pažvalgas, dar tebsiranda mūsų kningų spintose. Derham'o *Astro-Thēologija* susilaukė penketos laidų. Pasiskolinę teleskopą, Derham stengėsi atrodyti, kad kometos ir saulė yra “kankynių vietomis“, kad mėnulis ir gravitacija yra “naudingi“, ir kad “išmintingas ir rupestingas architektas viską sumanė ir sutvarkė“ žmogaus pavirkumui.

Vienok gamta, rodos, suranda antraeilę naudą paklydimams. Net Biblija šiek tiek padilginusi yra istoriskus ir moksliskus tyrinėjimus.

Per metų metus rausome žemę Aigypso, Palestinos ir Babylonijos su stebėtiniais rezultatais; vienok funduškai, iš didesnės dalies, buvo gauti, kad atrodžius “Bibliją esant tikrai teisinga“. Biblija, iš tikro prisidėjo prie nuogandaus eikvojimo žmogaus triuso. Vienu tik metu (1909) viena draugija giriasi esanti išleidusi 6.620.000 egzempliorių. Per šimtus metų literatūra, pažymi kaip savo apymis taip paklaidingumu, buvo kibirais verčiama. Mes neperkame senos thēologijos už jokią kainą. Ir bet-gi per šitą baisingą pustynę gamta pagaliaus mus priveda prie tulos pažadėtos žemės; nėra galutiniu rezultatu kriticiuzmo buvo sutruškinimas thēorijos apie viršgamtinę kiltį Biblijos, o su ja ir sistemų pasiramstančių jaje. Nuostabu ne tas, kad dabar tatai žinome, bet kad tiek laiko ėmė, iki tai susekėme.

Be abejonės, per klaidas ir illiuzijas igauname sveiką pamokymą apie savo protišką silpnybę; bet tikrai būtų geriaus buvę, jeigu nebutų jų turėta. Bet gi thēologija ne pati viena stovi. Visa istorija iš didesnės dalies yra chronika pasiklydimų. Mes keliamo bereikalingas kares; mes leidžiamo įstatymus, jeib juos vėl atšaukus. Mes atliekame nelabystas, be pasinaudojimo jomis. Mūsų senoji fiskalė sistema ir baudų (penalė) sistema buvo milžiniškomis klaidomis. Tad-gi atvirai pripažinkime tas buitiss. Pameskime savo thēorijas apie žmogų, jeigu jos neišaiškina faktų. Žmogus yra tuomi, kuomi leidė jam buti jo kilmė ir apielinkė. Jo protas juda iš palengvo, ir jo minties rėmai yra anthropomorphiški ir geocentriški. Jis mėgsta manyti, kad viskas yra jam skirta ir jam “naudinga“. Tik štai jį užmuša mikrobas, nors kartais jis pats nežino nė kaip latyniškai tas mikrobas vadinamas.

Tad thēologija, kap A. Comte atrodė, yra laipsniu prityrimų, kuri žmogus turi perkelti savo kelionėje linkon ko-nors geresnio.

Vienok, po to viso, mes galėtumėme šitą tarti ir už thēologiją; nėra ar-gi ne didesnę dalį savo smagumų mes gauname nuo illiuzijų? Riba esti buitims, o vaidentuvė neturi ribų; ir todėl neteisa suteikia mums didesnį linksmumą negu tikruma, nėra anos yra daugiaus ir lengviaus jį atsiekiama. Vienintėliu nepriimniu dalyku yra — tai susekimas to. Vienok illiuzijos tęsis tukstančius metų. Magija iš visoko, buvo džiaugsmu ir paguoda žmogui. Senoji ponja, kuri nešiojo keptą rupužę šilkiniam maišelyje po savo kaklu, be abejonės turėjo jausti tai esant šaltiniu liuono. Australijos tenbuvis randa laimę savę skaudindamas, nėra jisai tiki tai esant dėl labo gentės; ir *Intichiumos* įmoniais jis tiki pakreipiąs gamtos procesus.

Thēologija, taip-gi, turi savo džiaugsmus, pagavimus, paguodas. Bet laimę mes nebstatome vertybės miera ar teisybės kritėriumu. Ir daug sveria papriešinimai. Garbė vyno (ar alaus) buvo apdainuojama nepertrauktinu choru nuo laikų somos gėrėjų, per Omar Khayyam, iki šiądien; vienok mes kariaujame prieš alkoholį kaipo prieš didelį socialį nelabumą. Bet, leidžiant pro ausis tikrą žmogaus kančią, kurią thēologija suteikia, pasiklauskime, koks yra atrodymas, kad thēologija yra visatinai turėjusi labdarinę įtekme ant *pobudžio* (charakterio). Iš tiesų, tai ne thēologija sužmonino žmogų, bet žmogus sužmonino thēologiją. Thēologijos gaišta todėl, kad jos nebetinka mums. Žmogus turėj gyvenimo idealą pirma, negu jis turėjo kokią-nors thēologiją. Jis dar turės idėalą, kada thēologija bus pragaišusi. Australijos tenbuviai, kurie neturi thēologijos, rupestingai pamokina savo jaunuomenę regulas gero elgimosi laike įvesdinimo¹⁾. Tas pats tapė patėmyta pas kitas veisles²⁾. Kada thēolo-

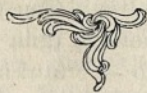
1) W. E. H. Lecky, History of European Morals.

1) Brand, Popular Antiquities. 2) A. W. Howitt, op. cit.

gija atsiranda, tos regulos paprastai pasilieka apleistos. Viduramžiuose visa žmogaus pareiga buvo mokėti dešimtinę. Ir ištikrųjų įvesdinimas thėologijos į elgimosi skrytį, rodos, paprastai neapsiėjo be klastų ir pažeminimo morališkos pažemės. Augštesnėji gyvata nesusidrutina, bet nusiskriaudžia, grasinimais ir paprakais. Mechaniškas "morališkumas", įgytas tokiu keliu, butų be vertybės. Bet ir *ta* negalima įgyti. Kada žmonės buvo kariami už pavogimą penkių šilingų, tokia bauda vargiai sugebėjo sustabdyti vagystą. Ir jeigu žvėriškas budas mierio neatsiekia, kaip tai padarytų tušti grasinimai? Svariausias apskundimas prieš thėologiją tai tas, kad ji tramdė šventenybę gyvatos ir pobūdžio. Mes smarkiai peikiame auklę, kuri mėgina nutyldyti verkiantį kudikį šaukdama "Gudą" — kuri, iš tikrųjų, yra dieve, pasitraukusia iš "biznio". Skaudi skriauda pasidaro kudikiui, nors jį ir nubaidytum į nutylimą. Be galo daug daugiau skriaudos pasidaro dėl thėologiskų grasinimų ir paprakų. Juk yra faktų, kad šitie iš didesinės dalies atsineša *ne prie elgimosi*, bet prie itikėjimo 1). Peržvelgkime visus 39 artikus Anglikonų bažnyčios ir nerasime nė vieno, kurs pagirtų ir pagerbtų padorų gyvenimą. To-gi dėlei, thėologiski tikėjimai buvo nemorališki ir savo metodoje ir savo lietoje 2). Kiek šitos ištengė, jos užnuodijo visus šaltinius elgimosi, nėra esybė visos pobūdžio grožybės yra tame, kad labas daromas yra iš meilės labo, o ne dėl kokių-nors kitų motyvų.

Tad-gi baigdami mes išvedame, kad, nors magija ir thėologija nebuvo išvengtinos protiškame žmogaus augime, jos niekadoms nebuvo ir niekadoms negali būti priežastis morališko kiltumo ar socialio stovumo.

1) Apie Mosquito Indians skaityk pas C. N. Bell, Tangae-
era. 2) John Wesley skelbė "Atheizmą" esant didžiausioje nuodėme. "Neteisingumas" užima paskutinę vietą jo rejestre (Sermons).

IR SPINDI GRAŽIAI.

I

Toluma, toluma išsiplėtus plačiai,
Nuo kalno viršunės žiurėti smagu;
Horizontas toli ir už jo nematai —
Toluma apsupta pilkuoju ruku.

Švysters žaibas—žaltys ir praskirs jis rukus—
Pamatysiu toli, už rukų toli...
Koks tai vaizdas dailus, malonus, iškilnus!
Tatai laukia akis ir žiuri toli...

II

Augštuma, toluma, ten žvaigždužė viena,
Ir spindi gražiai tyra, sidabrinė,—
Ten tai lekia pas ją ir jausmai ir siela—
Klausos kaip skamba diena begalinė.

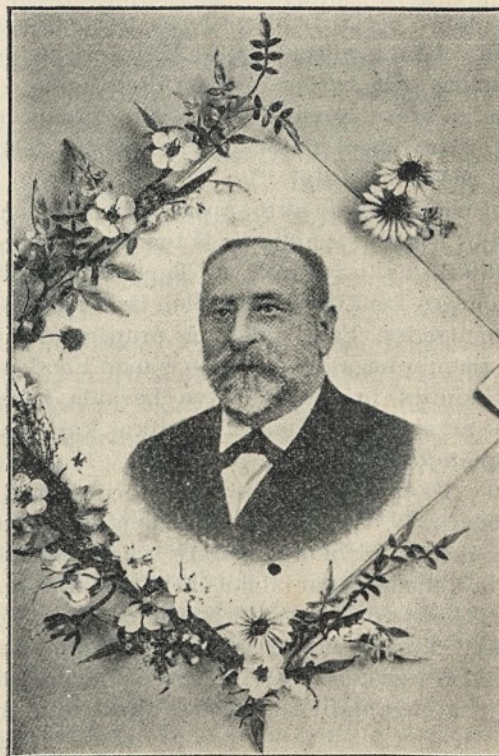
Plaukia toli ir augštai balti debesiai,
Balti ir minkšti, kaip ir pukas gryni;
Ten ir lekia sapnai, kai pilki vieversiai,
Ten ir rumai taip gražus, taip dyvini.

III

Platuma, giluma išsiplėtus jura...
Ir vilnis vilnį lyg-tai užkerėjo...
Štai putos ištiko, balta vilnies galva
Pakilus augštyn dangun pažiūrėjo.

Taip ošia tos vilnis, taip supasi jos—
Taip supas širdis peršulių paliesta,
Štai gludi beribė augštumos, platumos
Pilkuoju, slidžuoju ruku užtiestas.

J. Tranas.

J. Smalakys,

Žymus veikėjas Mažojoje Lietuvoje.

Caro Nikalojaus I Gadyne.

(Žiurék "L. M." No. 30).

Redaktorai tikėdami spėkai lenkiškojo patrijotizmo ir revoliucijiškam gatavumui tautos, manė, kad tikrai broliškas bendrumas lengviaus galimas pasiekti Lenkijoje negu kur kitur. Anot jų, revoliucija turėjo atsiekti abu siekiu: tautišką neprigulmingumą ir brolišką bendrumą būdu, taip sakant — neišverstinu. "Ir mes norime pirmiausiai atliuosuoti tėvynę, mes žinome, kad kruvina kova reikalauja aukų, bet vienlaik karėje dėl neprigulmingumo ir valnybės susilygins draugijiški skirtumai, *turtas atskirų žmonių taps viešu skarbu*, visa liaudis pavirs in brolius kareivius". Išpildymui taip didelės revoliucijos, revoliucijiška valdžia taipgi turi būti galinga. "Jos mieriu atliuosavimas nuskriaustųjų. Jos spėka—*visa liaudis*, jos karišku fundušu kožna savastis, jos pirmu žingsniu panaikinimas tyranijos ir perdėjimų. Jos obalsiu: viskas dėl tėvynės, viskas dėl liaudies"!

Vienok veikiai Konarskiui liepta važiuoti iš Prancuzijos, ne be prisidėjimo savų "rodakų" iš priešingo abazo, kaip tai galima spręsti iš atsiliepimo į "liberalistus", apskelbto su parašais Simo Konarskio, Leono Zalevskio ir Adomo Sperčynskio. Jie žino — sako pasirašiusieji — kad mes ne luomoms, bet liaudžiai, ne dykaduoniams, bet dirbantiems pašventėme gyvenimą. Štai tikroji piktadėjystė, už kurią per jų nelabas pastangas mes turime apleisti Prancuziją. Bet jie klysta, jaigu mūsų sunaikinimu ketina sunaikinti principus, kuriems pasišventėme. Supratimas teisingumo jau giliai išsaknyjo šalyje"!

Anot maskoliškojo akto apskundimo, Konarskis iš Prancuzijos iškako į Angliją ir iš ten jau drauge su Adolfu Zaleskiu vyko į Krokuvą. Tur-but jis tapė išsiųstas "Jaunosios Lenkijos". Bet čion išsirengimas Zalevskio buvo atradęs, kad be ilgesnės propagandos iš anksto tarp žmonių negalima tikėtis maišto liaudies. Sąjungą "liaudies prietelių" buvo bevalda karbonarai, o tie tapė ar suimti ar išguiti. Nelikus karbonarų, toji sąjunga plėtojosi toliaus savarankiškai. Ir principas reprezentatyviškas taip gi persvėrė autoritariškąjį principą karbonarų. T. Žabickis atvežė tuomlaik įstatus Jaunosios Lenkijos, kuriė tapė pagirti suokalbininkų, tik vaslčionių klausimas dar labiau tapė išaiškintas. Ir taip tapė Sev. Gošėynskio surašyti įstatatai dėl "Sąjungos Lenkų liaudies", kuri labiausiai atlošė didelę rolę Galicijoje ir lietuviškai rusiškose provincijose po Maskolijos jungu. Toji sąjunga dalinosi į žemes, aprubes, aplinkes ir gminas. Kožna žemė turėjo turėti savo žemišką surinkimą (zbór), kurio siuntiniai turėjo sudaryti vyriausiąją surinkimą, esantį Krokuvoje. Valsčionių reikalai surinkime turėjo savo atstovą.

Kas prigulėjo į Vyriausiąją Surinkimą Krokuvoje? Anot Gillerio ir Vidmanno, Goščinskis, Leslavas Lukoševičius, pulkininkas F. Bobinskis ir Romualdas Giedraitis. Be jų, dar Gilleris pamini Liudviką Milkovskį, Teophilių Januševičių, H. Bogušą ir Teophilių Žebrovskį o Vidmannas—Vyslouchą, Simą Konarskį ir Al. Vėžyką. Sąjunga turėjo didelę pagelbą Krokuvoj tarp akademiškos jaunuomenės. Vieni iš jų persikėlė į kongresinę karalystę, kur organizavo suokalbius, kiti varė darbą rytinėje Galicijoje tarp miesčionių ir valsčionių, tarp kalnėnų ir net Silėzijoje.

Varšavoje suokalbininkai rinkosi name šv. Kryžiaus, ir todėl vadinami buvo šventakryžninkais. Organizacija platinosi taipgi Lumžoje ir Kielčiuose ir skelbė liaudiškai demokratišką propagandą. Tuomet tai Ehrenbergis parašė žinomą giesmūtę:

"O cześć Wam, panowie magnaci, za naszą niewolę,
[kaidany,
O cześć Wam, książęta, prałaci, za nasz kraj krwią
[bratnią zbrzyzganą"!

"Rusiškai lietuviškose provincijose suokalbiška organizacija "Sajunginės liaudies" įaugo į didelį plotą, beveik taip didelį kaip "Tautiškai Patrijotiškoji Draugystė" dvidešimtuose metuose, ir siekė toli už ribų tų provincijų: iš vienos pusės iki Odesai, iš kitos iki Tėrbatai o net Peterburgui. Odesoje, kur po švelnia valdžia kniaziaus Voroncevo, apsiavedusio su Branickiute, mažiaus davėsi jausti Maskvos jungas, kuopinosi daug lenkiškų šeimynų dėl išauklėjimo vaikų, o vėl Tėrbatoje, nuo laiko uždarymo Vilniaus universitatės, ėmė skaitlingai rinktiesi jaunuomenė trokštanti augštesnės žinios. Tas platus suokalbis liaudinės propagandos užsiliko dėjų atmintyje po vardu *Konarskiškumo*, susirišdamas su vardu Simo Konarskio, kaipo vyriausiojo apaštalo ir kankintinio liaudies reikalų tose provincijose.

"Konarskis iš Galicijos, kur subuvo tulą laiką, leidėsi į Volyniją ir Podoliją. Ten jau rado parengtą dirvą per nenuoalsų karbonarą Igną Kulėynskį, kurs—kaip sako Mikolas Chodzko — "tankiai bėgiojo į Volyniją, Ukrainą, į Podoliją". Ten jau buvo susitaisiusios karbonarų sąjungmės, kurios tapė papėde naujos suokalbinės organizacijos. Vienas iš senų suokalbininkų, Kasperas Maškovskis, tapė uoliu platintoju liaudiškų principų. Veikliai jį rėmė: mokytojas Petras Borovskis ir šviesus gydytojas, mokytinis Andriaus Sniadeckio. Ant. Juoz. Beaupre' iš Kremenico. Odesoje veiklus buvo gydytojas Motiejus Lovickis. Universitatiška Kijevos jaunuomenė, kuri didumoje buvo lenkiška, įsteigė, po i-takme Vladislavo Gordono, suokalbišką organizaciją, prie kurios tarp daugelio kitų prigulėjo Fr. Duchinskis. Taipgi gimnazijų jaunuomenė rišosi į suokalbius. Nemyrove 16-metis Ordynskis suorganizavo tokį suokalbį tarp vaikinų, iš kurių vienas, Zigmantas Milkovskis,

tuomet turėjo vos 13 metų. Ypatingą uolumą liaudies propagandoje atrodė privatiškai oficialistai iš smulkiosios šlėktos. Platinami principai lygybės, valnybės smarkiai sujūdino jų jausmus, paveržė vaidintuvę ir — galima sakyti — surevoliucijonino juos visiškai, naikindami senus luomiškus šlėktiškus jų prietarus.

“Nauja demokratiška tikyba išskietė didelę įspaudą Lietuvoje. Ir ten jau karbonarai buvo nunėšę apie ją savo gandą. Labiausiai veiklus buvo Napoleonas Novickis. Taigi įkvėpti žodžiai Konarskio rado prirengtą ten dvasę. Jaunas ir gražus vyriškis, karštu ir poetišku savo žodžiu, patraukė daug moteriškųjų prie išpažinimo jojo principų šlėktiškuose dvaruose. Tapė jos tikromis globėjomis ir mokytojomis kaimiškos liaudies. Niekados dar pirmiau maskoliški kalėjimai netalpino tiek moterų, kiek tam laikmetyje. Tapė apkalintos: Ona Gelsnerienė, Zopija Romer, Povilina Končienė, Alina Plateriūtė, Rudominienė, Olizarienė, Joanna Stankevičienė, Izabellė Giedraitis, Tanskienė, Marija Balinskienė, Liudvika Saikauskienė, Antanina Sniadeckienė, Oktavija Sabellienė ir jos sesuo Kazimiera, Jozaphina Platnickienė ir daugelis kitų. Maskvos caratas iš jų tarpo išskyrė žinomą autorę Jievą Felinskię, moterį didelio jausmo, nepaprastos minties ir didelės galybės pobūdžio, atplėsdamas ją nuo smulkių vaikų ir išsiųsdamas į Berezovą tolimon šiaurėn Siberijos. Moters veikė ant vyriškių ir daugelis iš palivarkinės šlėktos prisidėjo prie suokalbiškos organizacijos. Buvo tai daugiau žmonių doraus budo, žinomi savo patrijotizmu ir žmoniškumu. Užlaikė jie iki mirčiai tą morališką augštumą draugijoje, kuri įgijo dideliame liaudiškame judėjime Konarskiškumo. Minsko gubernijoje uoliai užsiiminėjo reikalais susidraugavimo: Napoleonas Jelenskis, Tamas Bulgakas, Liudvikas Orda, Fr. Terleckis; Gartino gub. išplėtojo didelį veiklumą Jurgis Brynk, kurs ypatiška susidraugavo su Konarskiu. Vilniuje susiorganizavo vyriausias surinkimas dėl Lietuvos, ir ten įėjo: kanonikas Vilniaus katedros, iškalbus pamokslininkas, iš kilties valsčionis, Liudvikas Trynkauskas, Edvardas ir Severinas Romeriai, Stan. Šumskis, Justinas Hrebnickis, Medardas Końča ir F. Dabkevičius. Sekretorium tapė Stan. Kazakevyčius.

“Besimokančioji jaunuomenė, kaip Vilniuje, taip ir Tėrbatoje, tapė uolia platintoja liaudinių principų. Labiausiai veikliais esą buvę studentai Vilniaus medikochirurgiškos akademijos: Fr. Savičius ir Tadas Lada Zablockis, abudu poetu; Zahorskis, Rabčynskis ir Ksav. Petraškevyčius. Fr. Savičius, sunus unitiško kuningo, išsiauklėjo tarp baltarusiškų valsčionių, žinojo gerai jų kalbą ir vienas iš pirmųjų kur rašė jų kalboje. Jo baltarusiškos poezijos turėjo daug garbintojų, o eiles jo apie maištą 1831 m. Lietuvoje ir Rusijoje tankiai išomens antrino, kur užgirėnas iš Pinskiškės, kreipdamasi į Lietuvį ir Volynėną, sako:

Litwin, Wołyniec, podajtież mi ruki
Tak—prisiahajem na Hospoda Boha,
Caram na zhubu, — panam dla nauki,
Ščo na toj zemli ne povstanie noha,
Ani eta pohańska, ani eta tyrańska
Chot' sia vkorenit jak siła šatańska,
I ty na niebie, vsemohušcy Bože,
Niechaj nas biednych Twa łaska wspomozhe
A kto nie ščyry, kto niespraviedlivy,
Niechaj propadnie z rodom i z nasienjem,
Niechaj čort sreže z čadom, z pokolenjem!

Skazav, vsie try pocelovały si po čarce vypily harelki,
I po kalaču vzialy z tarełki,
I douho sobie miłovały.
A sołnce švitit i viter nie hude,
Bo sia zdivily — ščo to vilny lude!

“Savičius, mokynis 4-to kurso medicinos, tapė išsiųstas į Kaukazą, kaipo prastas kareivis; iš ten vėlesniame laike pabėgo ir apsisėdo po pasavintą pavardę Heligio tarp chlopų ant parubežio Volynijos ir Podolijos, kur valsčionių padievinamas, laimėjo vardą gero gydytojo.

“Kaip Rusijoje taip ir Lietuvoje besisukinant po rankas raštai uždrausti, poezijos Mickevičiaus, pasakojimai apie maištą ir moskviškus nožmumus, smarkiai atsiliepė ant mokyklinės jaunuomenės net žiamesnėse moksliškose įstaigose ir organizavosi ten savarankiškai, be jokios pašalinės įtekmės, suokalbiškos sąjungmės, o net po argusine akimi pačių anteivių, Liet. Brasčiuose, kadetų korpuse, susidarė tarp keliolikmetinių vaikinių patrijotiškas suokalbis su liaudine programa”.

Galicijoje veikliausiu propagatorium Susivienijimo Lenkų Liaudies buvo Sev. Goščynskis. Visa Galicija apsidengė suokalbių tinklu. Ten buvo Jauna Sarmatija, Sunų Tėvynės, Mozurų Sąjunga ir t.t. Suokalbininkai gyveno su chlopais ir juos traukė į sąjungas. Dėl Susiv. Lenkų Liaudies daug padirbėjo H. Višniovskis ir Adolfas David. Didelę įtekmę turėjo nenuoalsus Ignas Kulčynskis, kurs prikalbino Čieglevičių ir Kotkevyčių rašyti rusiškai. Kad 1836 m. vasario mėn. Austrijos ir Rosijos valdžios, nerimastaudamos dėlei liaudinės propagandos, savomis kareivijomis užėmė Krokuvą ir iš ten vyjo emigrantus, vyriausiąjį surinkimą perkėlė į Lvovą.

Austrijos policija pirmiausiai susekė pėdsaką suokalbiško darbo. Austrija remiama Prūsų, Maskolijos ir net Prancuzijos, reikalavo nuo Šveicarijos, kad išvytų emigrantus, prigulinčius prie Jaunos Europos. Prasiidėjo areštai Galicijoje, ir veikliausieji suokalbininkai ar bėgo į kalnus, ar kalėjimuose sau gyvastį atiminėjo. Jaunoji Sarmatija ilgiausiai išsilaikė, bet ir jos sąnarius birželyje 1841 m. suėmė. Ant gyvųjų ištarmė teismo tapė išnešta 1840 m., kurių daugumas tapė pasmerkti ilgiems metams kalėjimo. 1845 m. daugelis kitų tapė myriop pasmerkti, bet atmainoms kilus Prusijoje, Viennos

dvaras liepė teismui suminkštinti baudas, ir tas tad didumą suiminių paleido iš kalėjimo.

“Maskolijoje taip pat smarkavo persekiojimas. Pirmą žinią apie Konarskį maskolių valdžia bene gavo dar galop 1835 m. nuo maskoliškos ambasados Paryžiuje. Nuo to laiko policija be paliovos tykinėjo. Vienok per du metus, nors didelis skaičius ypatų prie sąjungos priklausė ir nors propaganda tarp valsčionių, remesnikų ir žydų platinama buvo, neužtikta jokių pėdsakų suokalbui. Net nežinojo, kur bent-gi Konarskis buvo; sykį pranešinėjo, kad esti Rusijoje, tai vėl kad esti Lietuvoje. Tik laike jo buvimo Vilniuje įgyjo tikresnę apie jį žinią. Iš tikrųjų Konarskis slapstėsi Rodzevičiaus dvare Lisovo, Volynijoje, ir kaip tarnas su juo mi drauge važinėjo. Vilniuje pažintas, kada iš ten bėgo, tapė gegužyje 1838 m. ant stoties Krzyżówka prie Minsko vieškelio prilaikytas ir į Vilnių parveždintas. Tyrinėjanti komisija po vada kraulakaus kniaziaus Trubeckojo, nieko negalėjo išgauti nuo suiminio. Įsiutinta stengėsi jį priversti prie išpažinimų torturomis. Nėgana, kad prieš kožną tyrinėjimą mušo jį lazdomis, bet idant padidinti kančias, pjaustė jam skurą ant menčių, užleisdinėjo karštą liaką ant žaizdų, pylė ant jų spirimą ir padegė taji, įkalinėjo vėnis į panages. Tatai nieko nēgelbėjo, ir Konarskis parėjęs į sužinę, su paniekiuimu šnekėjo kraulakiams: šaldrai! aš jau sakiau jums, kad nieko neišduosiu, nēsa nieko nežinau. — Tai geležinis žmogus! — šukterėjo perpykęs Trubeckoi.

“Žinia apie kankynes, daromas Konarskiui, perimnėjo pasibaisėjimu officerius korpuso Geismaro, kurs tuomet stovėjo Lietuvoje. Tame korpuse buvo daug lenkų ir visatinas upas officerių buvo laisvamaniškas. Sobarri (Kirkor) “Lietuviškuose Obrazkuose” sako, kad buvo tarp jų revoliucijiškas susivienijimas, o Korovajev buvo vienas iš vadų. Tas susivienijimas rīžosi išliuosuoti Konarskį, ir plianas buvo gerai sumanytas, bet vienas iš labai sukompromituotų, norėdamas išgelbėti savo gyvastvą, išdavė Korovajevą, kurs užsiiminėjo įkunijimu to pliano. Kraulakus pasiėgimas komisijos sulaužė dvi auki: Oržeško ir Bylevskį. Jie padavė pripažinimus su mažiausiomis išgalėmis. Kalėjimai prisipildė. Vienu moterų suimta keliosdešimtys.

“Vasaryje 1839 m. apskelbė ištarmes. Konarskį pasmerkė sušaudymui. Napoleonas Novickis, Jurgis Brynk ir Ignas Rodzevyčius išsiųsti į sunkius darbus Siberijon. Daugybę ypatų ten-gi išgujo apsigyvenimui. Daugelį išsiuntė į Kaukazą, tarp jų du mokytiniu universitatės, poetą Tada Ladą Zablockį ir bialorusišką poetą Savičių. Kanonikas Trynkovskis gavo proto sumaišymą ir išsiųstas į Siberiją tenai pasimirė.

“Diena sušaudymo Konarskio, 15–27 vasar. 1839 m. giliai įsibriežė atmintin Vilmėnų. Kankintinis tapė dabar patronu Lietuvos, palaikydamas joje tikėjimą į geresnę ateitį; tikėjimą, kad išmetus antjojimą įsiviešpataus joje žmoniški, broliški prietikiai.

Anioł narodowej dhwały
Nie przejdzie niemy nad twoją mogiłą,
Chwilę twej śmierci jak pomnik poświęci,
Zawiesi nad nim jak wieniec te słowa:
On za lud umarł! cześć jego pamięci.
A lud w swem sercu wiecznie je przechowa.
Będą je zdawać swoim wnukom dziady
I czyste dusze będą iść w twe ślady.

(Severyn Goščynski).

“Vieta nužudymo Konarskio ant Paguliankos buvo mieriu skaitlingų piligrimystų atmintiniuose metuose tautiško judėjimo 1861 iki 1863 m. Pridėsiu čion pasakojimą Sobarri, kurs savo akimis matė sušaudymą Konarskio. Priminęs, kad diena buvo graži ir kad tytveikos apgulios ulyčias gaiviai rodė savo sąjausmą, ir kad ant Poguliankos kariumenė sustojo į ratą, pasakojo toliaus: “Kaip tik važiukas įvažiavo į vidurį rato ir sustojo, Konarskis pirmas iššoko iš važiuko, o tarškindamas retėžiais, mitriai ir greitai aplinkui apibėgo ir pagelbejo kun. Lipinskiui išsėsti iš važiuko. Potam drąsiu ir tiesu žingsniu, su juoksmu ant veido, prisiartino prie štabo ir mandagiai sveikino savus budelius. Kvietnickis padavė jam ranką. Tylėjo visi. Tarp tos kruvos buvo padorūs žmonės, kaip generolas Kvietnickis, pulkininkas Bohdanavičius. Liudni tad buvo veidai visų, o ne vienam ašara sukosi akyse. Vienas Konarskis turėjo juoksmą ant veido, o tai nebuvo nudavimas, bet bravura. Ne, tas žvelgimas buvo toks aiškus, kakta taip pagadinga, o ant viso gymio išpiltas tulas gerumas. Rodosi, kad matai pranašą valandoje didžiausiojo įkvėpimo, kurs po valandos uždainuos giesmę prisikėlimo iš numirusių”. Lucijonas Siemienskis “Demokratiškame Novoročnike” (Paryžiuje 1842) patalpino gražų pasakojimą, p. t. Pobyt na Litwie i ostatnie chwile Szymona Konarskiego“.

Daugybę ypatų suėmė Volynijoje, Ukrainoje ir Podolijoje. Kariškas teismas juos teisė Kyjevoje. Pasmerkė šimtą kelioliką ypatų ištrėmimu, tarp jų buvo 9 moters. Taip-gi Varšavoje teisė tyrinėjanti komisija po vada kniaziaus Galieyno: daugybę ypatų pasmerkė apsigyvenimu Siberijoje, kitus kalėjimu. Ištarmėje paskaitytas korotinu “klausimasi ir skaitymas demokratiškų principų“.

“Ypatingai Lietuvoje ir Rusijoje, “kur liaudis nešė sunkią našta nevalios, ir kur ponai nuo feodalizmo neatskirinėjo savo patrijotiškų apmaudų“, Konarskiškumas turėjo didelę įtekmę ir labiausia išsiskverbė į omenį gyventojų. Ten jis subarė smarkiai draugijos dirvą. Viskas, kas buvo padoresniu šlėktiškoje kliasėje, sudrebėjo liaudišku jausmu. Labjausiai tai atsimušė ant jaunuomenės abiejų lyčių. Per tulą laiką viešpatavo liaudinis sentimentalizmas. Jis atsižymėjo literaturoje rinkimu liaudies dainų, tyrinėjimu jos papročių, pažinimu vargo. Toje šiltoje atmosferoje išgalėjo talentas Kraševskio ir tapė draugijoje svarbiu stumėju į to-

lynžangą. Šnekant į liaudį, mokėsi jos kalbos ir rašė joje. Tokiu baltarusišku poetu buvo Savičius, kurs vėliaus pabėgęs iš Kaukazo, apsigyveno Rusijoje tarp valscionių ir savo gyvata bei darbu įgyjo jų meilę ir guodoną... Ir Oskar Kolberg, kurs tapė tokiu nenuoalsiu rinkėju liaudies dainų, susitiko su Konarskiškumu Baltarusijoje, kur buvo naminiu mokytoju ir gal but po jo įtekme jau tuomet ėmė tyrinėti poetiškąją veiklumą liaudies.

Ir ant maskolių veikė tie persekiojimai. Apie tai kalba Bakunin savo laiške į "La Reforme", apskelbtame 1845 m. Turbut nesykį šnekėta maskoliškame ratelyje Stankevyčiaus apie kraugožumą valdžios Lenkijoje ir Lietuvoje. Istorikas revol. judėjimo Rosijoje, Alfons Thun, sako, kad "Stankevyčiui priguli nuopelnas išauklėjimo dviejų garsių vyrų, kurie ant išsiplėtojimo idėjos laisvės turėjo milžinišką įtekme. Buvo tai Bielskis, kurs kritikoje tapė nepergalimu kovotoju ir išteigtoju reališkos mokyklos, ir istorikas Granovskis, kurs iš katedros veikė ant jaunuomenės liberališkoje dvasėje". Yra gandas apie suokalbi tuomlaik maskol. kariumenėje, išmėtytoje Lenkijoj ir Lietuvoj. Sobarri primena apie slaptą susivienijimą korpuse Geismaro, prie kurio prigulėjo Korovajev. Revol. chronologijoje sustatytoje per Burceva, randu dar vardus: Ogoń-Do-gunovskio, vėliavnešio (praporščiko) Barkvico, Gerasimovo, Demosenės — kaip įmaišytus į Konarskio reikalą. O Journal de Commerce (1839) paduoda iš Berlyno štai kokią žinią: Vieton korpuso Kaizarovo, kurs nuvyko ant didžiųjų revijų į Borodino, atkako į Lietuvą korpusas Geismaro. Atkakus į Vilnių, jis gavo paliepimą susilaikyti, ir "tuojau daugiau neg 500 officierių, tarp kurių buvo daug pulkininkų, majorų, rotmistrų, tapė paimiti į areštą, liepant kniaziai Dolgorukiui, kariš kam gubernatoriui Vilniškės provincijos, kurs veikė pagal instrukciją duotą jam general poručniko grovo Benskendorffo, direktoriaus slaptos policijos maskoliškoje kariumenėje. — Veikiai generolai Gerstenzveig, Storoženko ir Šipov, atkako iš Varšavos į Vilnių, ir ištyrę liepė suimti 600 officierių iš korpuso Geismaro. 200 iš jų išsiuntė į drutvietes Bobruisko, Zamosciaus, Modlino ir citadelę Varšavos, uždarymui jų požiaminiuose kalėjimuose. Kitus-gi nutarė degraduoti ir įstatyti juos kaipo prastus kareivius Kaukazo armijoje. — Po aštoriausia gresme uždrausta šnekėti apie tą dalyką. Suokalbininkai ketinę užimti pirma drutvietes: Varšavos, Zamosciaus ir Modlino; potam sujudinti į maištą visus Lenkus, o toliaus traukti ant Peterburgo (laike sutraukimo maskol. kariumenės pas Borodino) su visomis cariškomis gvardijomis ir apskelbti dynastiją Romanovų kaipo nebekusią karunos Maskolijos ir Lenkijos.

Nuo 1839 m. uždrausta tapė miesčionims ir chlopams dėvėti lenkiškus apdarus, po bausme plėgų; kas rengėsi maskolišku budu, gavo rublį dovanų.

Šipov, pildantis pareigas minystro vidujinių reikalų, liepė kožnai elementariškai mokyklai turėti mokytoją maskol. kalbos, ir kad visi vaikai lankytų tą mokslą. Jaigu tėvai netinka ant to, grėsė juos baudos; prieg tam nieks negaus urėdo, jaigu nemokės maskoliškai. Mokėjimas kalbos maskoliškos decidavojo mokyklose promociją ir kvalifikaciją mokintinių. Pliekimas tapė 1835 m. paplatintas ir ant augštesnių kursų gimnazijos. (1838 m. Peterburge mirtinai užplakė Sačynskį, studentą mediko-chirurgiškos akademijos, kam sudavė į snukį direktoriui. Pliekė akyvaizdoje visų studentų). Direkcija viešo auklėjimo, su civilizatorium Šipovu, kaipo vadu, taip teisingo maskvišką paliepimą: "Kaip elgėsi šalies mokyklos laike pastarų suiručių? ar jos nebuvo pirmos padauginime gaujos maištininkų? ar ne jeibius kėlė tarpe trukšmo ir sumišimo? Ar net dabar netėmyt toji nenuramdyta dvasė paleistuvystės ir atkaklumo? Ar dar neseniai nebuvo nelabėlių, kurie sveikinimus davė kartuvėms ir atidavė guodoną lavonams nuteriotų piktadėjų valstijos? Taigi yra neatbutinai reikalinga, kad mokintiniai 4 augštesniųjų kliašų gimnazijose butų skaitomi už mažamečius, ir, kad ažuot išskirti nuo kuniškos baudos, jie ją gautų su tuomi didesniu žiaurumu, kadagi, kaip manyti reikia, turėtų buti išmintingesni".

Despotizmas Nikalojaus primena Mongolų laikus: Rosijoje valdė su pagalba knuto, lazdų ir rykščių.

Šatrijos Ragana,
Apysakų rašytoja.

Panaikinkime Karę! *)

„Jai mano kareiviai pradėtu galvoti, tai nei vienas jų nebeprisiliktų kariumenėj”. Prūsų karaliaus Fridrikio II žodžiai.

Girdėję, tur būti, apie „francuzmetį”. Senieji žmonės dar atsimena tuos laikus. Šimtą metų atgal (1812 m.) francuzų kariumenė per Liefuvos žemę išgrudo Rosijon, išsteriojo visą šalį ir francuzai butų, rasit, pamušę Rosiją, bet užėjo baisus speigai ir francuzai buvo priversti išbėgti. Francuzams rusai nieko blogą nebuvo padarę, ir francuzai ėjo ne savo noru, bet imperatoriaus Napoleono vedami; o tas jų Napoleonas buvo didis kariauninkas: jam vyko pamušti po savo valdžia 13 Europos viešpatysčių. Bet žmonėms jo karės brangiai atsiėjo. Napoleono karėse žuvo 8 milijonai žmonių. Žmogaus gislose daktarai rokuoja bemaž pusę kibiro kraujo (2/5). Taigi iš tų 8 mil. žmonių butų 3 mil. 200 tukstančių kibirų kraujo. O ar maža dar užmušta be Napoleono? Ir gi milijonai. Ir vis tai vyrai gražiausiame savo amžiuje. Vienas Prūsų karalius buvo surinkęs pačius tik augaluotus vyrus — net svetur buvo pasiuntęs supirkinėti didžio augumo žmones. Ir visi jie žuvo karės lauke. Po tam Prusuose ilgam laikui nebuvo bematyti augstų žmonių. O kiek pinigų prarija karė?

Karė su turkais ties Sevastopoliu perviršijo 3 milijardus. Karėje su japonais vienai tik dienei išeidavo 3 milijonai rublių (neskaitant ginklų ir apdaro). Kiek butų galima žemės išpirkti ir bežemiams išdalinti, kiek mokyklų įsteigti, kiek būdujančių sušelpiti, kiek sąsų nušluostyti?!

Tokiame kraujo ažere nuskęstų nemaža bažnyčių. Štai ką gali padaryti niekieno nevaldomas ciesorius. O juk Napoleonas sakėsi ir į Dievą tikėj, ir pats popiežiaus buvo apvainikuotas.

Napoleoną nuveikus, doresnieji žmonės pradėjo galvoti, ar negalima butų apsieiti be karių. Atsirado visokios atskalos, kurios skelbė, jog Evangelija draudžia siekti, tarnauti kareiviais, mokyties šaudyti (net ir medžioti esą Dievo užginta). Tokie evangelijos aiškintojai yra kiekviename tikėjime, ir pas katalikus ir pas liuterius ir pas stačiatikius. Tie žmonės teisingai aiškina Kristaus mokslą. Senamjame žydų Įstatyme (Biblijoje) pasakyta: „neužmušk”, o Kristaus mokslas netik draudžia užmušinėti priešus, bet juos mylėti liepia. Anot Kristaus mokinių — visi žmonės yra broliai, o kas ginklą vartoja, tas pats nuo ginklo turi žuti.

Išsipildė, skaitytojai, Evangelijos žodžiai. Historija mum liudija, jog visų kariauninkų valstijos žuvo ir žūna, ir išsklidė jas vėjas kai pelenus. „Kraujas nors už doriausį daigtą pralietas — nemeilus yra Die-

vui” — taip mokino Kristus, tą patį priparodo ir mokslas. Bet šita meilės ir brolybės tiesa („neužmušk”) buvo žmonėms svetima: vieni nei praste-nesuprato, kitiems nepatiko šis Kristaus įsakymas, o daugumai žmonių nei galvon neateidavo mintis, kad but galima kada nors karę panaikinti. Žmonės vargo ir tamsumo prispauti protavo: „taip radome — taip ir paliksime”. Bet skverbėsi šviesa į tamsiausius protus, didinosi žmonių žinojimas ir išmanymas. „Ir kas naudos, jai ir visi žmonės suprastų karės baisybę, juk žmonių noro ir sutikimo nieks neklaus” — pasakys, rasit, ne vienas. Teisybė, valdžia neklausia kareivių, ar jie nori eiti karėn, bet žmonėms pasipriešinus, reiktų kariavimą sustabdyti. Vyriausybėms karės yra reikalingos ir naudingos. Vyriausybė viena pati ir sprendžia ar kariauti kuomet, ar ne. Taigi išrodo lyg patogiausia butų tuos ponus viršininkus perkalbėti, jiems prirodyti ir įtikinti juos, kad karė — tai baisus ir neteisingas dalykas (baisėnis už marą ir degtinę). Bet valdžios pertarti negalima; karės pusę laiko ministeriai ne dėlto, kad nematytų visos prašties, bet dėlto, kad karė naudinga yra didžiunijos kišeniui. O kur prisideda noras pinigų — pamokslai ir meldimai negelbės. Prieš aukso godulystę nei Evangelijos žodžiai neveikia. Čia privalo veikti darbo žmonės. Ponai-ministeriai neklauso dangaus, lai paklauso žemės. Darbo žmonių daug, o stojančių už karę ponų — maža dalelė. Visos tautos turėtų trumpai ir aiškiai pasakyti: „jokių karių nenorime, kraujo praliejimo neprileisime, nei pinigų nei kareivių neduosime!”

Nėgana žmonėms savo valią išreikšti, reik dar mokyti savo žodyj pastovėti?

Ar jau atėjo laikas tai padaryti?

Ne! dar nevisi žmonės supranta karės bjaurumą. Yra dar tokių jaunikaičių ir suaugusių, kurių protui rodo si karė nešanti kas bloga. Jų protas aptemdytas. Jie nenumano dalyko gilumos. Bet patį atsiderę kuomet nors karės lauke, supras savo klaidą ir atsivers. Reikia tik platinėti susipratimą ir žmonės praregės, o praregėję atsiims iš kariauninkų ginklus ir sulaužys juos.

Mūsų laikais po šaudykles jungu yra 7 milijonai vyrų, o karės metu visos valstybės galėtų pastatyti net 30 milijonų kareivių!

Kareiviai dabar ginkluojasi tokiomis šaudyklėmis ir trunktuvais (kanuolėmis), jog baisu ir apsakoti. Dabar nešaudoma paprastu paraku: mokslinčiai išrado daug stipresnę medžiagą. Štai neseniai išrasta melinitas; yra tai panašus į medų skystumas; daroma jis didelėse tam tyčia įrengtose dirbtuvėse; ugnij tas medus nesprogsta ir nedega; bet sudžiovintais to medaus miltais pripildžius patronus, jis šaudo 100 sykiu stipriau už paraką. Melinitu dabar tešaudoma iš trunktuvų. Melinito kulkas sveria po 10 pudų, o iššauta bėga 5–6 varšnus. Pataikiusi į kokį nors kietą daigtą sprogsta į visas puses.

*) Pagal: Rubakin, Razkazy o velikich sobytiach.

Karo laivui paskandinti užtenka vienos tokios melinito kulkos. Melinitą dabar vartoja visi Francuzijos laivai. Vokiečiai, išgirdę apie tokį baisų “paraką”, ėmė galvoti ir išrado roburitą. Apie tą roburitą pripasakoja visokių baismus. Sako, buk į porą valandų jis išgriauna muro tvirtoves, išskaido storiausias akmenines sienas, kaip smiltis. O tuo tarpu francuzai sakosi turį kitą paraką dar stipresnį ir už vokiečių roburitą. Francuzų vyriausybė liepusi gerai iširti, kas tai do parakas. Viens mokslinčius gerai išmėginęs to naujai išrastojo parako spėką, stačiai pasakęs: “tojo parako išradėjas reikia pakarti, o apie patį paraką užmiršti”.

Dabar šaudyklės šaudo be dumų. Nei balso nei dumų neregėti, o sužeisti tik krinta prie žemės. Yra kulkos, kuriomis peršauna keturius kareivius antsyk. Tranktuvai permuša kiaurai plieno sieną 5 colių storą. O kiti tranktuvai neša kulkas 30 varsnų toľman. Viens italas išrado tranktuvą, kuris paleidžia 200 šuvių minutėje. Išrasta ir laiveliai, kurie plaukia po vandeniu; pasinėręs į jurą toks laivelis su 10—15 žmonių gali išbūti po vandeniu 4—5 valandas. Orlaiviais pakilę pradėjo mėtyti iš oro sprogstančius įtaisus.

Kiekviena šalis stengiasi daugiau turėti tokių lankiojamųjų mašinų. Iš kitos pusės yra jau tranktuvai, kuriais šaudo į orą ir naikinama tie orlaiviai. Turėdami prisidirbę daugybę gudrių-gudriausių įrankių žmonėms užmušinėti, kavaliai patį pabugo to didžio kraujo praliejimo, kursai ištiktų karėms užėjus.

Mūsų laikais kariaujama daugiausia dėl pinigų. Karės reikalingos fabrikantams, pirkliams ir visokiems kitiems piniguočiams. Karės patinka bankieriams, nes be pinigų karės negalimos, o tuos reikalingus pinigus skolina valdžiai ponai—bankieriai. Patį-gi tuos pinigus suskolina iš kitų šiaip jau pasiturinčių žmonių. Bankieriai gaudami iš valdžios didelius procentus, veikia pralobsta. Žinomas milijonierius, žydas, Rotschild, kurio turtai keliais šimtais milijonų apkainuojama, kartą, pasididžiudamas, išsitaręs: “neduosiu pinigų ir nebus karės!”

Juk tiktai dėl tų bereikalingų karių visos valstijos dabar yra skolose paskendusios, žmonės sunkiais mokesčiais apkrauti. Milijonų milijonais apskaitoma valstijų skolos įvairio plauko kapitalistams, o kas tas skolas ir procentus moka? Jau-gi ne tie, ką kares pramano. Vienų tik procentų kasmet išmokama viršiaus 10 tūkstančių milijonų, vis tai už paskolintus karėms vesti pinigus!

Ne vieni bankininkai pelnosi iš karės: dar didesnius turtus susikrauna ir kiti ponai—fabrikantai ir pirkliai. Fabrikantams reikia parduoti savo prekes; iš to jų pelnas. Kasmet atsiranda daugybė naujų fabriku. Kasdien mokslavyriai išranda naujas geresnes mašinas, kurios dirba kaskart geryn ir greityn. Juo fabrika didesnė, tuo geresnes prekes gamina. Mažesniajai jau sun-

ku už akių beužbėgti—su turtinga fabrika nepasivaržysi. Bet ir tam storamjam fabrikantui vis rupi pelningiau prekes parduoti. Kaip gera kulamoji mašina, kad išleidžia grynus grūdus,—taip lygiai ir fabrika kasdien krauna vis dides prekių kruvas. Kame besurasti pirkėją? Gudresnieji fabrikantai jieško tų pirkėjų visame pasaulyje. Platus pasaulis ir daug jame gyventojų, bet fabrikantų kišeniai platesni, o jų norai dar didesni. Juk ir visų kitų šalių kapitalistai nori prekes parduoti ir taipgi jieško turgaus, pirkėjų. Nekartą fabrikantams, geruoju begyvenant, ir susibarti tenka dėl jų pirkėjų. Tuomet fabrikantai šaukiasi prie savo valdžios pagalbos. O juk ir pati valdžia iš ponų susidedanti: vienas ministras turi žemių prisipirkes, kits dirbtuvių prisistatęs, trečs šiaip jau turtų bankose prisikrovęs. Tai-gi ponams valdytojams ir-gi beabejo svarbu, kad būtų kur prekes parduoti, kad pramonija duotų didesni uždarbį. Todėl kiekviena valdžia rupinasi pagelbėti savo kapitalistams. Valdžia su ponais fabrikantais viena jiena traukia. Valdžia, kapitalistų reikalus užstodama, rupinasi surasti t. v. rinką, turgų ir pirkėjus prekėms. Pav. Prūsų dvarininkai išprašė savo kaizerio, kad neleistų įvežti į Prusus iš Lietuvos žąsų, kiaulių, šieno, nes, girdi, tuomet jie savo gyvulius brangiau parduosią. Prūsų kaizeris liepia savo ministeriams susiderėti dėl tų gyvulių su Rosijos valdžia. Rosijos ministeriai nei klausiti lietuvių nepasiklausę, sako, gerai, meldžiamieji, sutinkame, uždarykit sieną.

Prusuose mėsa baisiai pabringsta. Žmonės (tokie pat vargdieniai, kaip ir mes, tik daugiau apsišvietę) ima reikalauti, kad siena būtų atidaryta. Prūsų ministrai, dvarininkų papirkti, sako: “sienų atidaryti negalima, nes Rosijoje cholera, ar norit ir pas save jos sėklas įvesti?”

Savo kapitalistus beužstodami ministrai, žinoma, nebeto kąd nesusibartų. Gerai dar, jai pasibarę, šiaip-taip susitaikina geruoju. O jaigu kuri pusė nenuolaidi, tuoj kimba muštis. Tasai mušimos tatai ir yra karė. Bet mušasi ne patįs ponai-ministrai ar fabrikantai, ne, jie siunčia kareivius, t. y. tuos pačius ukininkus ir darbininkus, kurie prekes gamina.

Valdžios pasiūsti kareiviai pamuša naujas šalis, atima iš gyventojų žemę, visaip juos kankina, ir vis tai daro dėlto, kad ponams kapitalistams būtų kam prekes parduoti, didesni pelną turėti. Pastarąjį šimtmetį negirdėtai-neregėtai daug tokiu būdu svetimų žemių užgrobtą. Stipresnės ir apšviestės karalystės pasidalino tarpu savęs visą Afrikos dalį, Aziją ir Australiją. Francuzai pasiėmė Algeriją, Tunisą, Madagaskarą. Dar daugiau prisiplėšė vokiečiai ir anglai. Užtaid dabar Francuzijos, Anglijos ir Vokietijos kapitalistai turi kur padėti savo prekes; jie steigia dar geresnes mašinas, didina savo fabrikas, nes padidėjo rinkos ir pirkėjų skaičiai. Afrikoj gyvena juodi žmonės, bet ir jie mėgsta

pasipuošti. O Afrika plati — joje yra 170 milijonų gyventojų. Surokuok, kiek tai bus pelno ponams fabrikantams!

Daug neteisybių yra padarę ir Anglijos kapitalistai Afrikos gyventojams — burams. Burailiuterio tikėjimo — taikų žmonės, svetimo nejieško; verčiasi žemdirbyste ir gyvulių veisimu; surėdymą turi užvedę teisingą: ... jie neskriaudžia. Jų žemė ne tokia, kaip mūsų — ten iškasama daug aukso. Tai auksingai žemei išnaudoti buvo susidėjusi kapitalitų draugija. Kiekvienas istodamas kompanijon pirkto tam tikrus bilėtus (pajus, share'as), ir sulig įneštų piniginę turėjo pelną. Tuos bilėtus pirkto visi — vertėivos, valdininkai, kuningai, net patįs ministeriai. daugiausia tų bilėtų buvo prisipirkę vyriausis anglų ministeris Chamberlain, jo giminės ir pažįstami.

Burai karės nenorėjo lygiai kaip ir Anglijos darbo žmonės. Ir burams ir anglams iš to mušimos jokios naudos negalėjo būti. Nauda ėjo vieniems piniguočiams. O kraują liejo vargdieniai. Lai butų Anglijos karalius pasiklausęs žmonių — tikrųjų žmonių, ne palociuose, bet fabrikose ir kazarmėse esančių, vargu jie butų balsavę už karę. Su burais bekariaudami anglai pridarė galybę visokių neteisybių; po 3 metų karės apgarsino visam pasauliui — burus apgalėję ir sau pasiėmę juos su visais žmonėmis, auksu ir gyvuliais!

Dar nuožmiau pasiėlgė Anglija su indais (hindusais). Užkariavusi tą kraštą, Anglija lupo nuo gyventojų sunkius mokesnius, o iš surinktų pinigų nieko žmonėms naudingo nusteigė — nei mokyklų, nei ligonbučių, nei kelių. Sukilusius indus sugavę rišdavo prie trauktuvų ir sušaudydavo. Taip elgiasi visos valstijos su užkariautomis šalimis (kolonijomis).

Juk ir rusų su japonais karė kilo kapitalistų — piniguočių kišeniamis padidininimui. 1894 m. japonai mušėsi su chiniais. Chinai beregint buvo apgalėti. Japonai paėmė uostamiestį Port-Arturą. Santaiką bedarant, įsikišo ir krikščioniškos valstijos: šis-tas ir joms kliuvo. Rosija išplėšė iš po akių japonams Port-Arturą. Šešioms metams praėjus, Chinai ėmė vyti iš savo žemės kuningus misijonierius ir svetimšalius, kurie buvo bešeimininkaują Chinijoje kaip pas savę namie, — nelyginant kryžėiviai Lietuvoje. Chinų kantrybei priėjo galas, ir jie puolė krikščionių naikinti. Už misijonierius ir pirklius užstojo Europos valstijos. Buk tai tvarką noredamos sugražinti, jos gerokai prisiplėšė visokių gėrybių. Kiekvienas karalius pasiėmė po žemės pluotą. Rūsija pasirinko sau Mandžuriją, — išspradžios nuomon, 99 metams, bet, matydama Chinų silpnumą, apsiskelbė Mandžurijos neatiduosianti, o jai reikės — tai ir kraujo, gir-di, nepasigailėsiant pralieti. Teisybę pasakius Mandžurija buvo riebus kąsnis.

Noras ateina bevalgant. Mandžurija kapitalistams pasirodė permaža.* Prisisavino jie dar ir Koreją. Tu-

jaus-pat įsteigta kelios fabrikos generolų ir ministerių pinigais. Pradžiai, insikurimui, ministeris Plevė iš valstybės išdo davė 2 milijonu rublių. Bet nelaimė! Ton pačion Korėjon spraudėsi ir Japouijos kapitalistai — fabrikantai su savo prekėmis. Rosija su Japonija buvo tai lig du kromininku: ir vienas nori parduoti savo prekes mandžurams ir kitas nori. Ponai kapitalistai geruoju nesusikalbėjo. Viens antrą pradėjo stumti laukan iš Korejos. Įvyko karė. 250 tukstančių šaunų kareivių suguldė savo galvas. 250 tuks. žmonių aplaistė savo krauju Mandžurijos laukus!

Visos krikščioniškos valstybės nemaža išliejo žmonių kraujo, fabrikantus ir pramonininkus beužstodamos. Karę pradėdami ministeriai niekuomet nepaklausdavo kareivių ir žmonių noro; tik galingųjų ir turtingųjų balsas visados ėjo valdžiai prie širdies. Patįs-gi žmonės — darbo, prakaito ir vargo žmonės — sodiečiai darbininkai, niekuomet nenorėjo karės, nenori ir negali jos norėti. Karės lauke žuna vargdienio darbas, liejasi vargdienio kraujas. Karei užėjus, sunkyn eina visas jo gyvenimas: viskas pabrangsta, užėina bedarbės ir kitokie kryžiai.

Kad kiekvieną kartą butų užklausiami darbo žmonės — karių seniai jau nebutų. Karė bus tik patol, pakol turtingieji galės siųsti guldyti galvas už savo turtus kitus lygius sau žmones, kurie beto dar jiems patiems kišeniuis yra pripylę.

Doresnieji ir mokitesnieji kaskart tankiau ima galvoti: ar-gi be karės negalima apsieiti? ar-gi ištikrųjų nebutų jokio įrankio karėms sustabdyti?

* * *

Mūsų laikais pradeda vienytės visokių tikėjimų ir tautų žmonės, kuriems rupi karės panaikinimas. Ir parlamentuose kyla kalbos, ar negeriau butų padarius tokį teismą, kurs vestų taikon susibarusias karalystes. Dabar kiekvienam Europos parlamente yra atstovų buris, kursai rupinasi neprileisti karės. Tie žmonės kasmet susirenka pasitarti dėl karės dalykų; jau buvo susirinkę kokias 20 sykių. Jų tarpe buvo ir mūsų (Lietuvių) atstovas Bulota. Visur kurstoma prieš karę, rašomos yra tam tikros kningos, laikraščiai, prikalbinėjama jaunikaičiai.

Pirmas ir svarbiausias žingsnis jau nužengta. 1890 metais visos Amerikos valstijos tarė daugiau nebekariauti — visus savo nesutikimus pavedė apspręsti Europos valstijų teismui. 1892 m. jau prisiėjo taikinti dvi susibarusi respublikai — Peru ir Equadorą. Pirmuoju teisėju buvo popiežius Leonas XIII. Jis parašė visiems katalikams net tam tikrą laišką, kuriame pasakyta „*visų reikalingiausias ir butniausias dalykas yra kova prieš karę*“. Vėliau (98 m) popiežius mėgino suvesti santaikon amerikiečius su ispanais. Bet jo stengimos nepavyko. Tais pačiais metais Italija padarė santarmę su Amerikos respublika Argentina dešimčiai metų — nepakelti ginklo.

Mūsų laikais karės priešų vis daugiau atsiranda. Tie

patįs ponai kapitalistai, kuriems karė suteikia naujus pirkėjus, ir jie, gėdos apimti, prisipažįsta nenorį karės.

Daėjo iki to, jog ir valdžia pati pasisakė prieš karę esanti. “Męs irgi karės nenorime, mums taipgi gaila pinigų ir žmonių. Bet ne mūsų išgalė karę panaikinti. Ne męs ją sutvėrėm, ne męs ir sugriausim. Taip rado-me, taip ir paliksime”.

Ir tariamieji karės priešai, padėjavę, stato naujas tvirtoves, ginkluoja milijonus jaunuomenės, dirbdina kariškus laivus, suka sau galvas, kaip čia patogiau svieta teriojus. Bet vis-gi jau eina gerojon pusėn—jau patįs kariauninkai prisipažįsta nedorą darbą darą—ir jų veidas ima rausti iš gėdos.

Pamažu artinas geresni laikai.

12 d. rugpjūčio 1898 m. Rosijos caro liepiamas ministeris įteikė visiems karaliams raštą, kuriame Nikola-jus II šiap apie karę rašo: “Ciesoriai privalo užlaikyti visotiną santaiką ir kaip galėdami sumažinti karės reikalų išlaidas”. Atėjęs, mat, laikas pasirupinti kareivių ir laivų sumažinimu.

“Pastaraisiais 20 metais visos apsišvietusios šalįs stengiasi nusikratyti karės” rašo caras. Mokesčiai, kareiviams užlaikyti renkamieji, apsunkena visas tautas. Žmonių darbas ir pinigai yra neišmintingai sunaudojami. Šimtai milijonų išleidžiama baisiems užmušimo ginklam. Žmonių apšvietimas ir jų gerovė eina menkyn. Kviečiama tatai susirinkus visiems valstijų atstovams, ramiai aptarti karės dalykus ir kas yra galima tuojaus pat padaryti. Visi karaliai atsiuntė savo atstovus tan susirinkiman.

Viso pasaulio laikraščiai ėmė rašyti apie tą susivažiavimą, o žmonės laukė, ką nutars valstijų atstovai. Darbininkai rengė susirinkimus, reikalaudami mokesčius numazinti. Anglijoj per vieną vasario mėnesį buvo 90 didžiausių susirinkimų (mitingų). Užvis labiau parėmė Rosijos caro sumanymą anglų tauta. Visose Anglijos bažnyčiose, katalikų ir protestantų, kuningai aiškino žmonėms karės pragaištingumą. Prie bažnyčių durų buvo primušta Rosijos caro raštas. Kovo mėnesyje 1899 m. suvažiavo į Londoną išrinktieji nuo 120 miestų ir pareikalavo visuotino nusiginklavimo. Iš visur, iš Austrijos, Italijos, Ispanijos, Vokietijos, ėjo žinios apie tokius pat susirinkimus. Visi pamatė, jog esama jau daug karei priešingų žmonių. Užvis darbininkai pasirodė karo nekenėią. Žmonės troško santaikos.

1899 m. Holandijos mieste Haagoje susirinko 26 valstijų pasiūsti atstovai. Jie ilgai ginčijos ir svarstė, bet nieko tikro ir naudingo nenutarė. Kiekvienas karalius buvo aiškiai įsakęs savo pasiuntiniui, kaip reikia jam elgtiesi. Ne viena valstija daug pinigų ginklam ir laivams leidusi—bijojo sumažinti kareivių skaitlių. Kiekvienai rodėsi, jog jos kaimynas tykoja ją užpulti. Viens kitam netikėjo.

Atstovai kalbėjo gražias kalbas, o žmonių jungo ne-

palengvino. Buvo nutarta tik neužmušinėti pasidavusių gyventojų, nemėtyti bombų iš lakstytuvų, nemušties užnuodytais kardais ir durtuvais, nešaudyti sprogstančiomis žmogaus kune kulkomis; o apie galutiną karės panaikinimą—nei kalbėtis nenorėjo. Užvis vokiečių kaizeris buvo priešingas karės panaikinimui.

12 d. rugpjūčio išleista minėtasis Rosijos caro raštas—paraginimas sumažinti kareiviją. Tuo tarpu štai kas ištikrųjų dėjosi.

Rugsėjo 20 d. Rosijos ministerių paliepimu padauginta laivų skaitlius Kaspijos juroj. Lapkričio 15 d. nutarta pristatydinti du šarvuotlaiviu. 1 d. gruodžio išvyta iš Rosijos Amerikon 5 tukstančiai duchoborų, kurių tikėjimas draudžia dasilytėti ginklo. 14 d. gruodžio apskelbta ukazas pastatydinti 10 naujų laivų po kelis šimtus tukstančių rublių kiekvienas. Tuo pačiu atvėju Rosijos jurų ministeris apreiškė, jog valstijos išdas duos 90 milijonų rublių dar kitiems laivams. 12 d. sausio 1899 m. kariumenės padidininimui duota 34 mil. rubl., o laivų padauginimui 16 mil. 18 d. sausio pasiūsta 3 pulkai Suomijon (Finlandijon), mat, suomi nenorėjo kareivijos dauginti. Tuo pačiu laiku Anglijos karalius paskyrė 10 mil. kareivijos pagerininimui. Vokiečiai padaugino savo kariumenę 23 tukstančiais kareivių. 27 d. kovo 1898 m. rusai išgrobė nuo chinų Port Arturą (kurs vėliau taip brangiai atsiėjo). Kitos valstijos ir-gi pasiėmė po miestą. 1900 m. pulta draskyti chinų žemę—anglai, vokiečiai, rusai, francuzai, amerikiečiai, japonai, italai ir Austrija. Apie tą užpuolimą štai ką rašo vienas nemokytas chinietis:

“Iš pirmo atėjo į chinus žmonės juodais drabužiais (kuning.-misionieriai); jie žadėjo mums veltui atidaryti dangaus vartus. Ištikrųjų-gi jie buvo tik pasiūstais šnipais ponų baltais drabužiais (pirklių ir fabrikantų). Tie baltieji atėję pirkliauja su mumis—skriaudžia ir apgauldinėja. Kaip tik męs norime nusikratyti tais ponais, tuoj jų pagelbon stoja guzikuoti kareiviai su tranktuvais ir šaudyklėmis ir mus naikina.”

1902 m. įvyksta neteisinga karė anglų su burais. 1904—5 m. rusų su japonais karė—negirdėtas, baises kraujo praliejimas. Tuo pačiu metu vis ėjo gražios kalbos apie nusiginklavimą. Burai buvo bejiešką teisybės pas susirinkusius Haagoje ponus, bet jų niekas nei klausyti nenorėjo—tai, girdi, esąs ne jų dalykas, kad anglai skriaudžia burus. Suomija maldavo užstoti juos prieš Rosiją, bet ir jiems liepta tylėti.

Taigi matome, jog gražios kalbos Haagos mieste apie nusiginklavimą nei metams nesustabdė kraujo praliejimo ir pinigų aikvojimo. Regimai tos kalbos nėjo prie širdies šio svieta galingiausiems. Paaiškėjo, jog ir viso pasaulio vyresnybės neišgali karės suturėti ir ar yra kame toki galybė, kuri panaikintų karę?

Ne! Karę panaikins patįs žmonės,—paėmę valdymą į savo rankas.

Bet visgi eina geryn, o ne blogyn. Haagų konferencija (1907 m.) pripažino karę didžiausia nelaime, kuriai negut tik badas ir degtinė tepriylgsta. Haagų konferencija pripažino teisimą išmintingiausiu būdu karėms sumažinti.

Taigi, rastas yra ir visų pripažintas vaistas karėms išnaikinti, tai — teismas.

Susiginčijusios valstijos paskiria katra nuo savęs po vieną teisėją, o tie du teisėju išsirenka dar tretijį — tarpininką, ir jie visi svarsto ginčą.

Prieš karę kariauti gali kiekvienas žmogus. Reikia tik pačiam suprasti, jog karę priešinasi mūsų sąžiniai ir protui. Reik pačiam žinoti ir kitiems paaiškinti, jog esame geresnio būdo valstijoms sutaukinti, tai trečiųjų teismas, nuo kurio nutarimo nežus nei plaukas nuo galvos, nei kraujo lašas. *Pamokinti nežinančius — tai irgi yra kova prieš karę.* Juo daugiau žmonių susipras, tuo sunkiau bebus ministeriams, žmonių nepasiklausus, kariauti. Žmonių balsas yra Dievo balsas.

Ilgainiui prasidėjo rastos draugijos kovai su kare. Yra jų ir Rusijoje. Tos draugijos yra nutarusios:

1). Karė yra sunkus nusidėjimas, ir visuomet daro daugiau pragaišties, negu naudos.

2). Karė privalo būti pakeista trečiųjų teismu.

3). Valstijos turi nuginkluoti savo kareivius.

Tos "santaikos" draugijos neretai turi po 100 tūkstančių narių. To žmonių balso prisiėina klausyti ministeriams ir kapitalistams. Trečiųjų teismo šauktasi pagelbon 60 atvejų. Syki toks teismas paliepė Anglijai atlyginti skriaudą Amerikai. Ir Anglija užmokėjo 150 mil. rublių. Juk tai nemažas pinigų, bet karas anglų su Amerika būtų atsiėjęs dešimteriopai daugiau, neskaitant kraujo praliejimo.

Žmonija vis rečiau bekariauja, mažiau besimuša tarp savęs, negu prieš Kristaus atėjimą.

Vienas vokiečių mokslininkas suskaitė, kiek karių buvo per 96 metus nuo 1800 iki 1895 m. Tuo laikotarpiu daugiausia pakėlė karių Turkija. Ji, nabagė, iš 96 metų yra kariavusi 37 metus; dėlto Turkija dabar liko visumenkiausia šalis. Ispanija (katalikų šalis) kariavo 31 metus ir 65 m. ilsėjosi. Tad ir šiandieną tos šalys nustojo savo galybės; jos tik už skolas procentus moka. Francuzai kariavo 27 metus, rusai 24 m., bet jai pridur sim karę dėl Kaukazo, kuri tęsėsi 60 metų, tai išeis, jog Rusija daugiausia kariavusi. Italija turėjo 23 m. karės. Anglija 21 m., Austrija 17 m., Vokietija 13 m.

Tai 96 metais Europoje ramu tebuvo 29 metus, o likusiuose 67 m. kame nors, kas nors liejo kraują. 6 metus mušėsi 9 karaliai išsyk. Buvo ir tokis laikas užėjęs, jog visos 13 valstijų buvo susikibusios. Užtad Napoleoną numetus nuo sosto, viešpatavo santaika visoje Europoje. Austrija su Francuzija užvis dažniau savo tarpe kariavo, nes 6 sykus, nors abidvi-katalikiškos šalys. Rusija su francuzais 5 syk, su turkais 4. Per tą laik-

tarpį tų 96 m. Rusija kariavo su visomis valstybėmis išskiriant Portugaliją. Tais 96 m. buvo 19 smarkių karių, kuomet užvis daugiau kraujo išlieta. Karės pavykdavo ne tam, kursai pirms užpuldavo, bet tam, kursai mušamas gynėsi. Iš 19 didžiųjų karių 13 atvejų užpuolikai buvo apgalėti.

Karės apgynėjai neturi jokių prirodymų, jog karė yra reikalinga. Jie visiems atsako, jog karė buvo, yra ir visados bus, jog karių panaikinimas, — tai tik svajonė.

Bet ar ne svajonė buvo vergijos panaikinimas? Baudžios panaikinimas metų metais buvo svajone laikomas. Šventas Augustinas, šv. Tamas visaip darodinėjo vergijos-baudžios teisingumą, o vienok svajonė stojo si tikrenybe: visoje Europoje ir Amerikoje baudžios nebėra.

Ar būtų tikėję mūsų bočiai, jaigu jiems kas būtų pasakęs, jog pamokslą, kurį pasakė popiežius Romoje, mes Lietuvoje galėsime skaityti už poros valandų po tam? Vis tai rodytųsi svajonė. Daugelis sodiečių ir dabar neįtiki, kad galima mušti telegramą be vielų, kad daktarai uždaro džiovos, choleros ir kitų ligų sėkleles tam tikrose stiklinėse, kad sopulingiausi kuno pjaustymai yra ligoniams nejaučiami, kad astronomai išskaitė žvaigždžių atstumą, nors jų tolimas yra milijardais varsnų matuojamas! Savo akimis matome, kaip svajonės įsikunija—todėl tikime, jog ir karės panaikinimas iš svajonės stosis tikruma.

M. U.

PRIEDAS.

Apsiginklavusi Europa.

	aficierių	kareivių	arklių	jurininkų
Rusija	60 tūkst.	1 mil. 384.000	600 tūkst.	42 tūkst.
Francija	30 „	572 „	140 „	44 „
Anglija	21 „	362 „	58 „	131 „
Vokietija	32 „	600 „	114 „	45 „
Austro-Vengrija	25 „	366 „	71 „	13 „
Italija	14 „	270 „	62 „	30 „
Turkija	24 „	270 „	50 „	13 „

Karų metu kiekviena valstija padidina savo nuolatinę kariumenę.

	iš 100 gyventojų stoja po šaudyklę.
Vokietija gali turėti 6 mil. 500 tūkst.	10%
Francija „ „ 5 mil. 700 „	14
Rusija „ „ 4 mil.	3
Austrija „ „ 3 mil. 700 tūkst.	8
Italija „ „ 3 mil.	10
Turkija „ „ 1 mil. 500 tūkst.	6
Anglija „ „ 700 tūkst.	1

Ramioju laikų Europoje yra 4 mil. 629 tūkst. kareivių. Karės laikų—28 milijonai kareivių ir 203 kariški laivai.

Užlaikymas.

	kareivių	laivų ir juri- ninkų	išleidžiama kas- met karės reikal.
Rosija	563 milijonų	91 mil.	654 mil.
Francija	331 „	142 „	474 „
Anglija	266 „	389 „	656 „
Vokietija	381 „	208 „	589 „
Austro- Vengrija	169 „	26 „	206 „
Italija	138 „	70 „	209 „
Turkija	94 „	16 „	110 „

Sunkiausiai atjaučia karės mokesčius turkai — iš šimto rub. surinktų mokesnių karės reikalams išleidžia 43 rub. Vokietija—36 rub., Anglija—33, Francija—29, Rosija—24, Italija—23, ir Austrija—12.

Penkiolika milijonų užmuštų.

19 šimtmetį (1801—1900 m) karės laukuose žuvo žmonių:

Napoleono karės	3.000.000 francuzų
„ „	5.000.000 kitų tautų.
Rosijos karės (1854 m.)	800.000 rusų
Italijos „	300.000 kareivių
Prusų „	300.000 „
Amerikos „	500.000 „
Vokiečių su francuzais (1870)	800.000 „
Rusų su turkais (1877)	400.000 „
Pietinės Amerikos karės	500.000 „
Kolonijų užkariavimas (Indios, Meksikos, Algerijos, Abisinijos, Transvaalio, Madagaskaro)	3.000.000 kareivių

Užmuštų 15.000.000

20 šimtmetį karėje rusų su japonais žuvo arti 500.000 (pusė milijono)!

VISATA IR JOS GYVYBE.

Pagal prof. G. P. Servis ir kitus astronomus
surašė Ibeks.

IV.

PIRMIEJI ŽINGSNIAI ŽMOGAUS MINTIES.

Skaitydami apie astronomijos patyrimus ištikro stebimės, kaip žmogus sugėbėjo sužinoti netiktai, kad tas kamuolėlis, ant kurio jis randasi, sukasi ir be apsisistojimo keliauja beribe erdvių tuštuma aplink Saulę, bet daigi sužinojo, jog ir visa Saulės valstybė taip-pat nestovi ant vietos, o ir visa visatoje esanti esybė neapsistodama amžių amžiais keliauja.

Žmogaus mintis išstrukus iš savo lukštelio ir nuskrydus į degančią ir virpančią gyvybe visatą, tampa užburta reginiais ir, rodos, negal sau kitaip išaiškinti savo žinystę, kaip tik tuo, kad tai tik vaidentuvės sutvertoji fantazija, kad tai, kas pasakojama, negal būti patirta žinia, kad nėra galima išmatuoti taip beribus tuštumų tarpus, kad tik svajonė — svajonė ir nieks kitas.

Ir negalima užsigynėyti, jog tokie žmogaus minties nuoveikliai turi stebinti kiekvieną mintį, pradedančią žengti patyrimo srįtin. Reikalinga sužinoti žinios, kokiomis tyrinėtojai pasinaudoja parodymui, jog tai, kas išrodo tik fantazija, yra tikrybė, kad pasakyti kaip toli esame su savo Žeme nuo kitų planetų ir žvaigždžių, kaip smarkiai keliaujame ir kaip smarkiai kiti pasauliai keliauja.

Prof. Charles Nördman'as patyrė, kad pati tuštuma tarpe planetų ir Žemės yra tarpininku, perleidžiančiu Saulės šviesą taip, kaip ir kiekviena prizma, ir pirmybę duoda raudonos šviesos vilnims, o paskiausia perleidžia mėlynos parvos šviesą. Nors skirtumas ir nedidelis, tačiau raudona šviesa į sekundą nukelia 500 pėdų daugiau už mėlyną šviesą. Kad tat patyrti, reikia tik nufotografuoti katra-nors žvaigždę su pagalba aparato, kuris pirma perleidžia raudoną šviesą, o galiaus mėlyną. Šviesos bėgio smarkumas pasiekia 183,000 anglišku mylių į sekundą; tą dėsni sukombinavus su atomainomis šviesos duotosios žvaigždės, apskaitliuojama, kaip toli esame nuo minimos žvaigždės. Pav. fotografuojant žvaigždę Algol, skirtumas tarpe raudonos ir mėlynos šviesų — 16-ka minučių; fotografuojant-gi žvaigždę Lambda Tauri, skirtumas — suvirš vieną valandą laiko. Tokiu budu žvaigždė Lambda Tauri beveik keturissyk toliau nuo žemės, negu žvaigždė Algol. Jaigu staigu kokia žvaigždė atsirastų visatoje ir būtų matoma akim, tai visupirma matytumėm ją raudonos parvos, po to raudonai gelsvos, atbėgus prie mūsų akies geltonai šviesai, o galainiui matytumėm ją baltos parvos, pasiekus mūsų akis mėlynai šviesai, kuri, susimaišius su raudona ir geltona šviesomis, mūsų matymui atrodo balta. Bet akis nevisada sugebi analizuoti par-

vų skirtumus ir pastebi tiktai po susimaišymo visų minėtų parvų į vieną.

Išmatavimui atstumo tarpe žvaigždžių ir planetų yra nemaža mokslo išrastų pragumų, bet pastarasis minimas budas, išrastas Charles Nordmano, visiškai teisingai leidžia pasakyti, kaip toli esame nuo šios ar kitos žvaigždės. Tas išradimas ar naujas matavimo budas — tai įvedimas į spektralinę analizą tulos rūšies fotografijos, arba, kaip minėjome, aparato, kuris perleidžia pirma raudonus, paskui geltonus ir galiausiai mėlynus šviesos spindulius. Raudoni spinduliai bėga smarkiausiai, mėlyni — lėčiausiai. Skirtumas tarpe laiko, reikalingo perbėgimui visų tų trejopos parvos spindulių per pirmąjį ir yra pagrindas spektralinės analizos. Tas taipgi leido patyrti, jog tuštuma tarpe žvaigždžių ir Žemės yra išpyldyta taipgi perleidžiančia šviesą materija, kaip ir spektralinė prizma.

Žiurint iš atžvilgio įmonių, kokiomis pasigelbsti žmogaus mintis, kad pakakinus savo žingeidumą, mums išrodo stebėtinu, kad žmogus žino tiek, kiek šiandien žino, o jo žinija rodo stebuklus.

Tačiau žiurint iš atžvilgio paties žmogaus, randame jį dar kudikystės stovyje. Randame jį bandantį savomis spėkomis nužengti pirmą žingsnį. Čia ir stebimės, jog žmogus taip veik suspėjo ištyrti taip neprieinamas gamtos paslaptis. Berods žinome, kad jau senovinėje Graikijoje buvo žmonės su taip išvystytais smagenimis, kaip antai Dėmokritas, Archimėdes, Arėstoteles, Eratosthenes, Socrates ir daugelis kitų ir šiandien dar už jų mintis gerbiamų vyrų, tačiau visi net iki 1543 metų tiek naiviais buvo, kad Žemę skaitė centru visos esybės. Mēs šiandien jau žinome, kad tokia nuomonė labai klaidinga. Jų buvo manoma ir tikrinama, jog Žemė yra nepasijudinanti, stovinti amžinai savo vietoj ir tik Saulė ir žvaigždės apie ją sukasi dėlei to, kad naktimis žmogui būtų šviesu. Juk tikima buvo į taip arogantiškas pasakas, buk Saulė sustojusi savo kelionėje ir švietė kaip žibintuvas Jozuai, idant tasai suspėtų iki nakties išžudyti Amalekitus, kaip šventraštis skelbia. Žmonių buta taip naiviais, kad save skaitė visatoje už kilčiausius ir įdomiausius tvarinius. Galų-gale atsiradó naujesni mokslaviriai, kaip antai Galileo, Bruno, Newton, Kopernik. Šis pastarasis ypač savo tyrinėjimais nuėmė nuo žmonijos akių plėvę ir parodė visatoje stebuklus, kurie tačiau šiandien neišrodo jau jokiais stebuklais, tik butina ir neišvengiama gamtos tiesa. Kopernikas nustumė Žemę į tikrą jos padėją, o tuo parodė, kaip maža, kaip visai nieko nereikia visatoje esybė tos mažos dulkelės, žemės, kuri, gali buti, gali visai dingti, o visatoje kaipir jokios žymės nepaliktų. Kopernikas praskleidė nežinės tamsą ir parodė žmogui berybinės visatos gyvybę, o sykiu išdydų pasiputusių biblijinį žmogų nutraukė šalin nuo pirmutinausios vietos visatoje. Žmogus, pamatęs visatą, jos

didybę, jos galybę, jos nepabaigtinumą, — pasijuto taip menkutis, taip nereikiškas, taip mikroskopiška dulkelė, kad ištikro gėdijasi pirmesnio savo arogantiško, kvailiausio pasididžiavimo ir pasigyrimo, jogei dėlei jo (žmogaus) asmeniško reikalo Saulė turėjo sustoti ir šviesti, kol jis neišžudys kitus žmones.

Tačiau žmonijos protas taip konservatyviškas ir taip pasakomis nustelbtas, kad Koperniko veikalas "De revolutionibus Orbium Coelestium" popiežių pirmu kartu 1828 metais buvo iškeiktas ir pasmerkta su-
deginimui, o po to, iki šiai dienai popiežiai su kunigija nesiliauja šaukė, jog svietiškas mokslas meluoja, jog šventoji teisybė skelbiama tik šventraštyj. Ir tie, kas tiki tam, tiki, kad mokslas, kaip Jozuei Saulė tur, sustoti ant vietos, kol dvasiškija neišžudys protus pavergtųjų minių. Kaip saulė negal apsisototi, nes sustojimas padarytų visubaisiausią katastrofą, taip ir mokslas, taip ir laisvoji žmogaus mintis negali apsisototi.

Toji revoliucija žmogaus supratime, kurią sukūrė savo atidengimu Nikolojus Kopernikas, taip sudrebino žmonijos mintį, kad ta mintis parodė žmogui nepabaigtinumą visatos, taip nereikškę mažumą mūsų saulinės valstybės visatoje, taip nieko nereikišką žmogaus esybės rolę ant Žemės, kad daugelis manančių žmonių pradėjo abejoti apie žmogaus gyvenimo vertybę. Išsidirbusi žmogaus savimeilė tapo skaudžiai tos neužginčijamos teisybės užgauta, kad žmogui pasirodė jo esybė be vertės; jis įpuolė į nusiminimą, nes pamatė, kad jo buvis — tai tik trumpas momentėlis, jog ir pačios Žemės buvis nėra užtikrintas. Iš to nusiminimo žmoniją išgelbėjo didelis francuzų matematikas ir astronomas Laplace'as, kuris nurodė žmonijai aplinkybę, kad nors žmogus ir nustumta nuo to didybės sosto, ant kurio jį sodino vaikiška fantazija, nors mokslas atidengė tą teisybę, pasakančią, jog žmogus nėra gamtos galutinas tikšias; tačiau žmogus savo minčia, savo proto patyrimais save išaugštino, nes tapo žinijos sutvertotoju.

Nepabaigtina visatos didybė, kurią pradėdame supasti, atmoka mums už degradaciją mūsų Žemės ir mūsų savameiliško putnumo.

Jaigu paimsime savo domon visa tai, ką tas nieko nereikiškas gyvis — žmogus, ačiu jo liuosai nuo pančių minčiai, atidengė, ir visa tai, ką dar ateityje nuveiks savo tyrinėjimais, tai ištikro prieiname prie išitikinimo, jog žmogaus gyvenimas yra vertas tarpe nesuskaitomų visatos stebuklų, vertas neišmatuojamoj visatoje, kurios gyvybės dalelė yra ir pats žmogus. Jis turi gyventi, kol visata jam liepia gyventi, nes jo esybė priklauso ne nuo jo nuosavos valios.

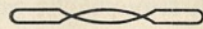
Matome medžiagą, saikuojame spėką, esame tikri, kad materijos nei sutverti, nei sunaikinti, nei atskirti ją nuo spėkos negalima, — bet dar nežinome, kas yra toji medžiaga ir kas yra toji spėka? Tačiau vis gi ta mūsų žinia jau yra gera mūsų žinijos pradžia; žmogus

prisipažino, kaip mažai jis težino. Supratęs tikrą savo stovene, žmogus nieko neprarado iš savo vertybės, bet kaip tik priešingai: daug ką pelnė, nes gal gyventi nemeluodamas pats sau, jog jis gyvena; neapgaušdamas savęs biblijinėmis pasakomis, žmogus įgijo žinią ir įsitikinimą, jog nesame puolę *angelai, bet besitobulina pirmieiliniai gyvūnai*, ir kad mūsų buvis tur tapti vertesnis, o ne bevertis; jog kassyk tur būti geriau, o ne blogiau; jog verčiau yra mirti su žinia, kad gyvenome, negu mirti bė tos žinios. Mirti su žinia, kad mūsų mirtis yra tik medžiagos persikeitimas, negu mirti be žinios, kur dingstame, persikeičiant sudešančiai mūsų organizmą medžiagai. Mūsų *aš* yra tik dalelė pripildanti visatą spėkos ir medžiagos, tas mūsų "aš" negal but išskirtas iš tos spėkos ir materijos, kad jį galima būtų persiųsti kur-nors šalin iš visatos ribų, į biblijinės vaikiškos fantazijos tveriamus viršgamtinius pasaulius. Spėka ir medžiaga suformavo pavidalus svietų, suformavo saules ir planetas su visu tuo, kas ant jų ir jose yra; toji spėka ir medžiaga visatoje lieka sušalus į gazu dangiškiems kunams.

Ką galime pasakyti apie žmogaus dvasišką esybę, tą galima sakyti ir apie jo draugininį gyvenimą. Ir čia žmogus stato pirmutinį savo žingsnį į supratimą to gyvenimo. Savo išprodukuotomis gėrybėmis pasidalinti dar nesugebi, — savo fiziologiškas funkcijas atlieka blogai ir nelaiku; — jam vis *dar rodosi*, kad yra biblijinis belytinis nukritęs angelas, mano, jug tiki, kad kunas yra nuodėmė ir reikalauja keistos moralybės, bet tik iš kitų, pats sau leidžia gyventi normaliu gyvenimu, nors prie to prisipažinti ir nedrįsta. Tačiau visgi pradeda suprasti, kad ažuot išplėšinėti triuso vaisių kitam galima būtų daug smagiau ir patogiau gyventi prašalinus priežastis kovos už buvį, o tuo budu išgelbėjus nuo išaikvojimo bereikalingai savo spėką suvartoti apveikimui gamtos spėkų, kad pavergus jas tarnauti žmogaus buvio reikalams, nes tasai buvis amžinybėj yra tai ne išsakomai trumpas momentėlis, kad ištikro išrodo beprotišku darbu daryti tą savo buvio momentėlį taip bjauriu, piktu, sunkiu, kruvinu, pilnu baimės ir neramumų. Kova tų, kurie kovoja už parkeitimą to buvio į patogesni, meilesni, kiltesni ir gražesni yra natūrališka vystymosi ir tobulinimosi spėka, spėka, perkeičianti pavidalus. Ta kova turi savo vertybę, nes yra minties patyrimų, pasekmė buvio esybės supratimo pasekmė. Ji reikalauja, kad baigtume tą buvį su žinia, jog jis buvo.

Kas gali sustabdyti visatoje judėjimą ir svietų keitimą? Kas gali apveikti nesuturimą išvystančiąją pavidalus spėką? Kas gali sulaukyti išstrukusią iš žmogaus smagenių mintį? Nieks! Nieks negali sulaukyti gyvenimo esybės vystymosi pažangą! Pasenusios formos, pasenęs supratimas tur mirti, kad duot vietą naujoms formoms, naujiems supratimams.

Verta yra gyventi, kad džiaugties ir gėrėties; verta yra padarius pirmą žingsnį lavinties vaikščioti ir drąsiai bėgioti, kad linksminties jaunystės gražumu ir linksminties. Žmonijos senatvė dar tolima. Verta yra mirti gyvenus, kad sekančiai kartai palikt progą gyventi.

SMILGŲ RAUDA.

— Vai brolyti, vai vėjali!
Kod' nesigaili sesučių?
Vai brolyti, vai vėjali!
Kod' nesigaili mažučiu?

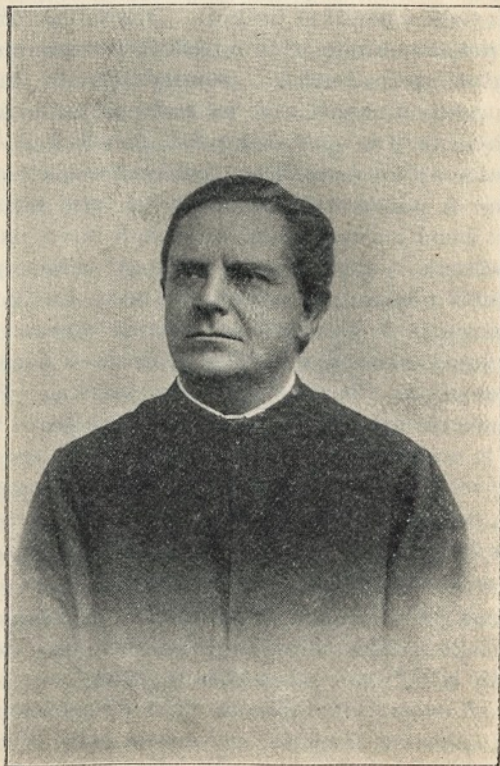
Vėjas švilpia po laukus,
Kai palaidas žirgužėlis,
Piesta stoja, neramus —
Nesugaus jo bernužėlis...

Karčiai jo padangę siekia,
Stumia pilkus debesėlius,
Ir miškų viršunes pliekia,
Skina žalius vainikėlius.

Vėjas švilpia po laukus,
Verkia sesė-smilgužėlės.
Juokias jis, jis toks smagus —
Sesėms bįra ašarėlės.

— Vai brolyti, vai vėjali!
Kod' nesigaili sesučių?
Vai brolyti, vai vėjali!
Kod' nesigaili mažučiu?

J. Tranas.

Kun. Kaz. Jaunis,

Didelis liet. kalbos žinovas, ir kuningas-laisvamanis.

Karolis Vairas.

Literatūros Evoliucija.

Barbariškoji literatūra.

Peržvelgę, kad ir trumpai, literatūrą primityviškai jos evoliucijos stovyje, pereisime prie barbariškojo stovio.

Žmonių kultūros evoliucijoje negalime rasti vieną nepertraukiamą grandį atsitikimų ir dvasios apraiškų, kuriais evoliucija žengė. Žmonių grupės, turinčios daugiau prityrimų, įgyją, taip sakant, iš išlaukinę dailesnę išžiūrą, o jų dvasios tvariniai ir gi yra tobulesni, dailesni ir turiningesni. Prityrimais pasidalindami žmonės tobulingos patįs ir aiškiai yra, kad visada veikia prigyja žmonėse tai, kas yra nauja. Užlaikymas seniaus jau įgytų prityrimų ir išradimas naujų žinijos šaltinių — tai ir yra žmonių dvasiškoji pažanga. Tačiau ji nėra pilna, jau tie prityrimai, įgyti savųjų tarpe nebus sulyginami su panašiais apsiširdimais pas kitas tautas. Taip pat ir žmogaus išsilavinimo negalime vadinti pilnu, jai žmogus, pažinęs saviškių gyvenimą, nepažino draugijos kitų žmonių, kurie skiriasi nuo jojo viengiančių draugijos surėdymu, religija, papročiais ir t. t. Žmogus, pažinęs save ir pažinęs kitus, kurie skiriasi nuo jo paties ir nuo jo viengiančių, išsidirba sau platesnę pasaulėžiūrą, patįs tampa pakantesni ir geresni. Pavyzdžių nereikia jieskoti. Juo labiau tauta yra linkusi prie komercijos, juo labiau ji yra tolerantiška.

Norint apsipazinti su primityviškomis tautomis, beveik negalima nepatėmyti to, kad pas jas labai tampa susiriša tarp savęs švenčių dainos ir šokiai. Šventės — tai svarbiausis akstinas pantomimoms giesmėms, giesmėms ir prozos tvariniams, ir tie trys dalykai paženkliną žmonijos evoliuciją, kuomet ji buvo dar kudi-kystės stovyje. Išpradžių žmogaus gyvenimas priklausė nuo miškinų vaisių ir tokių gyvūnų, kuriuos buvo lengva sugauti rankomis; tatau žmogus pirma, negu išrado lanka ir vilyčias, mokinosi medžioti ir žvejoti. Po tam žmogus jau mokinosi virti sau maistą. Pagalios, žengdamas pirmyn, jis priėjo prie cibikultūros*), o ilgainiui jo maisto ir maitinimos būdų klausimas, sulyginamai šnekant, jau išsitobulino. Tos pažangos (visiškai jau nekalbant apie kitokią) niekad nebutų, jai atskiros žmonių gentės butų visai atskirtos vienos nuo kitų ir neturėtų savitarpinių susinešimų.

Šičion pabandysime susipažinti su gentėmis, kurios jau pasiekė cibikultūros laipsnio, bet dar neišėjo iš „gentinio surėdymo“, taip sakant, rybų

1. *Kamma, arba Kommi* (Camma, Commi) — tai Vakarų Aprikos žmonės, gyvenantie pakraščiais upės

*) Zookultura — vaisinimas ir auginimas gyvulių, agrikultura — auginimas augmenų maistui. Cibikultura — tai kruvon paimta zookultura ir agrikultura.

Rembo; dabar jie priklauso Francijai. „Klanai“ turi savo vardus, kurie kartais tampa pripažįstami „karaliais“.

„Etikėtą“ tie žmonės pažįsta ir jos laikosi, pavyzdin, žmogžudystė pas juos yra baudžiama ir nedaroma jokio skirtumo tarp paprastos (jų intencija) žmogžudystės ir iš netyčių.

Šokiai. Kammai šokiai — tai pasismaginimas abiem lytim, ir šokiai pamarginama tam tikrais mosikavimais arba meiliškais žodžiais. Mėnesienoje vyrai sustoja į vieną eilę, o moteris — į kitą, prieš vyrus. Lyg jurų vilnįs pakrantyje, jie pribėga vieni prie kitų, t. y. vyrai prie moterų, suploja delnais ir vėl atšoka.

Prie minėtinų šokių priklauso Gorillos šokis, ir tas šokis šokama naktį prieš išeisiant medžiotų ant Gorillos; tuo šoku norima išprašyti dievų, kad gelbėtų ir laimintų medžiotojams. Verganamyj susėda trys seni vyrai; jų veidai nudažyti kreida. Jie mušą bugną ar sausą pagalį, arba griežia ant tam tikro vienstygio lanko. Prie tokios „orkestros“, kiti žmonės šoka, pamėgdžiodami gorillos judėjimus. Sužvangėjus geležiniam varpui, turi pasirodyti Ombuiri, nelaboji dvasia, velnias. Šokėjai tada klykia ir laiks nuo laiko pašokėja nuo žemės augšty, o pertraukose užsilauko labai tyliai, ir girdisi tiktai keista muzikė. Paskui šokama greičiau ir bugnas mušama smarkiau. Antrame tos keistos pantomimos akte šokėjai pamėgdžioja gorillos papročius. Jie sėdasi ant žemės, sukeičia kojas, nuleidžia galvas ir bjauriai suraukia veidus, kad panešėtų gorilloms; rankas susideda ant kelių, o kartais užsideda ant kaktos. Staigu, kada chore iškyla pagyrimo klyksmai, jie pakeilia galvas, o akyse žiba piktumas. Pagalios pamėgdžiojama dar tai, kaip gorilla lipa į medį, kaip pašauta dreba prieš mirsiant ir kaip, gulų gale, numiršta.

Dainos. Kammai turi keliopas dainas: valties dainas, fetišų dainas, meilės ir karės dainas. Kitą sykį Kammai tikėjo, buk baltieji gyveną ant jurų dugno ir buk jų rubai esą padaryti iš jurų baisunų odos. Šitoje Aprikos dalyje varinis virbalas, tabakas ir balti karėliai reiškia turtingumą. Šitoje dainelėje Kammai kalba apie baltąjį žmogų:

„Mėlyname giliųjų jurų runie
Gyvena svetimas mums sutvėrimas.
Jo oda yra balta, kaip druska;
Jo plaukai ilgi kaip jurių žolės.
Jis yra didesnis už pasaulio karalaičius;
Jis rengiasi žuvų žvinais —
O tos žuvys gražesnės ir už paukščius.
Jo namas padarytas iš varinių virbalų;
Jo sodnas — tai miškas tabako;
Ant jo lauko auga balti karėliai,
Lyg smiltis pas jurų krantą“.

Mythai. Fetešizmas, daugelio tragedijų priežstis, yra bendras Ekvatorialinės Vakarų Aprikai. Nelabo-

sios dvasios nemėgstančios bugnų ir abelnai triukšmo, tad Kammai triukšmu, šokiais ir klyksmu stengiasi vyti jas šalin nuo ligonių, nesa tikima, kad ligos — tai nelabųjų dvasios “dovanos“. Kaikuriose Chinijos dalyse tuo pačiu tikslu panaudojama gonsai ir varpai *).

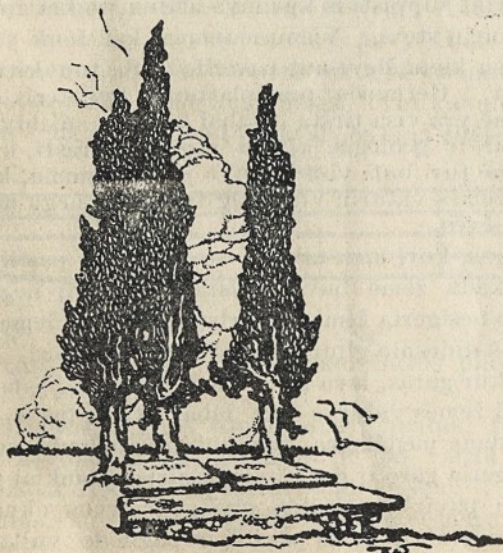
Iš prietarų baisiausias yra šis: tyrinėjimuose sužinojimui ar žmogus yra kaltas primetamo jam prasižengimo, duodama jam išgerti nuodingo skystimo. Jai tyrinėjamasis pasveiksta — reiškia, jog jis yra nekaltas.

Kammų mythologija reikalauja tyrinėjimų. Tie negrai apreiškimui savo mandagumo, ar svetimylingumo, tankiai panaudoja tam tikras parabolas, kurios vadovai pasako baltamjam svečiui. Štai viena tokių parabolų:

“Kitą sykį gyveno žmogus vardu Njabi. Jis turėjo keturis sunus, Akį, Nosį, Burną ir Odą. Jis taipgi turėjo ir vieną dukterį vardu Širdis. Jis niekad nesilsėjos ir vienval lankė tolimes šalis. Jis atėjo aplankyti savo brolių Kvakva. O čia buvo tulas žmogus, Seringilla, didis melagis ir su uodega. Jis bandė supjudyti tuo du broliu, bet jiedu pasiliko draugai ir sudegino šį melagį ir uodeguočių, Seringillą. Tuokart jūdvių miestai susivienijo. Njabi'o miestas ir Kvakvos miestas likos vienu miestu, o Njabi tame mieste buvo vadovu. Tamsta esi Njabi, o aš esu Kvakva. Jai kas bandytų supjudyti mus, mudu jį sudeginsiva“.

(T. b.)

*) Ką reiškia varpų skambinimas pas krikščionis? O “laimingosios mirties” varpeliai. Ar tai nėra tos žilos senovės liekana?

VULKANAI.

Žemė, ant kurios mes gyvename, panėši iškeptam obuoliui, kurio auštančios paviršio dalis duobiasi žemyn, kitos-gi veikia atbulai, arba kyla augštyn. Tos žemesnės dalis vadinama kloniais, augštesnės—kalnais. Kai kurie tų kalnų yra koniško pavidalo, viduryje jų randasi atvaros arba krateriai ir iš jų išmetama labai karšta medžiaga. Tokie kalnai—tai vulkanai arba ugnikalniai. (Žodis “vulkanas” yra paimtas iš latynų kalbos).

Nors esama tokių žemės plotų, kaip Mississippi klonis, kuris išrodo lig niekad nebut matęs veikliųjų vulkanų, bet panašių vietų visai mažai tesiranda. Daugiausia (Connecticute, šiaurinėje New Jersey'je, Airijoje, didžioje Britanijoje ir kitose šalyse) randasi ženklai vulkaniškųjų veikmių, kurias yra veikę jau daug amžių atgal, o dabar jie vadinama užgesusiais vulkanais. Tikrąjį skaitlių veikiančių vulkanų įvairiose žemės šalyse sunku nurodyti; mat, vulkanas gali būti neveikusių per šimtus metų ir vėl pradėti veikti. Italijos gyventojų buvo jau kalbėta vulkaną Vesuviją užgesus. Tečiaus baisus išsiveržimas 79 m. po Kr. parodė, kad vulkanas tik snuduriavo. Daug yra vulkaniškų apygardų vakarinėje dalyje šiaurinės ir pietinės Amerikų ir rytinės Indijos šalyse. Tos šalys dar neseniai pradėta tyrinėti, tad beveik nėra galima atskirti visi veikiančieji vulkanai nuo neveikiančiųjų.

Skaičius vulkaniškų atvarų visada mainosi, naujos pasidaro, senos užgriūva. Atrasta keletas pajurinių vulkanų, vienok manoma jų ir daugiau esant, tik dar nesusekta. Taigi išskiriant tuos vulkanus, kurie dar nėra žinomi, veikiančiųjų vulkanų prirokuojama 328; iš jų daugiau negu 3 randasi ant sausžemio, o likusieji — ant salų.

Veikiančieji vulkanai nėra išmėtyti ant žemės kamuolio po vieną, bet išsidalinę juostomis. Didžiausia jų juosta—tai Pacifico arba Ramiojo vandenyno juosta. Kita juosta prasideda nuo Islandijos ir tiesiasi iki Šv. Elenos salos. Trečia — Tarpžeminių jūrų juosta, ir ketvirta — Vakarinųjų Indijų. Daugiausia veikiančių vulkanų randasi netoli jūrų.

Medžiagos išsiveržimas nėra vienodas. Iš vienu vulkanų lava išplaukia tyliai, o iš kitų su dideliu triukšmu ir eksplozijomis. Pastarieji neišmeta lavos, o kad ir išmeta, tai visai mažai, ir jie vadinasi eksploduojančiais vulkanais. Taip veikia Japonijos vulkanas Shirane, iš kurio 1882 m. išsipylė kamuolis gazų, nešdamas didelius akmenis į orą, o lavos ir net lavos pelenų nei biskio neišmetė. Kitas taipgi Japonijos vulkanas, Bandai San, su neapsakoma eksplozija 1888 m. nunešė didesnę dalį 2000 pėdų augščiū kalną, ir nebuvo nė lavos, nė lavos dulkių. Atsitikimas su Vesuviju, vulkanu Italijoje, 79 m. taipgi prilygsta eksploduojamai veik-

mei, tik daug ilgesnei, negu atsitikime minėtų Japonijos vulkanų; Vesuvijus išmetė daug lavos pelenų su dideliais gumulais uolų. Pelenų išmesta buvo tiek daug, kad Misenumė, skersai Neapolio užtakos saulė buvo aptemdyta, kaip Plinius pasakoja; tamsu buvo kaip debesiuotoje be mėnulio naktį, bet taip, kaip kada šviesos visai nėra, leiskime sau, uždarytame kambaryje... Norint nelikti apdengtu krintančiais pelenais ir nebūti sutrintu jų varumu, tankiai reikėdavo kelties nusikratyti juos nuo savęs'. Miestas Herculaneum buvo užlietas pelenais su vandeniu sumaišytais, o Pompeja visai liko užkasta sausais pelenais ir mažomis skeveldomis. Labjausiai eksploduojanti vulkanų tipai pasirodė rytinėje Indijoje, ypačingai vulkanas Krakatoa, kuris 1883 m. baisiai eksplodavo. Vulkaniškoji sala, ant kurios tas vulkanas yra (Sundos susmaugoj) nebuvo apgyventa, tad dalis išsiveržimo nebuvo patėmyta, bet gegužės 20 d. didelis debesys garo buvo matomu viršum kraterio. Eksplozijos pajėga sukėlė vilnis atmosferoje, kurios tęsėsi aplink visą žemę, ir jos pirmučiausia patėmyta Berline į dešimtis valandų po eksplozijos. Išmestoji medžiaga susidėjo iš skeveldų. Kruvos pelenų išsiskirstė ant 300,000 keturkampių mylių. Toje platumoje pakraštis, kurio gilumas siekė 117 pėdų, taip liko pripildytas, kad jau negalima buvo laivams beplaukti. Įstabu yra tai, kad smulkūs pelenai, išmesti iš kraterio augštin, laikėsi ore daug mėnesių ir pamaži išsiplėtojo ant viso žemės paviršio.

Tokia baisi eksplozija, kaip Krakatoa, nunešė kalno čiukurą, palikdama labai platų kraterio žiedą, iš kurio paskui įvykę kiti išsiveržimai pabudavojo naują koną. Kada vulkanų veikmė numiršta, kraterio žiedas vandeniui prisipildo ir panėši apskritam ežerui.

1902 m. įvyko visa eilė didelių išsiveržimų, išnaikinsiu nemaža turto ir daug gyvasių vidurinėje Amerikoje ir mažesnėje Antillijoje, Nicaragoje. Gana svarbus buvo Santa Marijos išsiveržimas Guatemaloje; tas vulkanas buvo lyg ir užgesęs; išsiveržimas prasidėjo 24 d. Spalio ir atsikartojo per metus ar ilgiau, išversdamas daug pelenų, kurie apdengė milžiniškus plotus žemės, išnaikino visą apielinkę, sunaikino daug turto ir pražudė nemaža žmonių.

Šv. Vincento vulkano, žinomo vardu La Soufriere, paskutinis išsiveržimas buvo 1812 m. Jis prasidėjo vėl veikti vasario mėn., 1901, su žemės drebėjimu ir atsikartojo balandžio m., 1902 m. Tikras jo išsiveržimas prasidėjo 6 d. gegužės, 1902 m., su neišpasakytomis garo eksplozijomis. Geg. 7 d. išsiveržimas nepasiliovė. Karšti pelenai išnaikino 1.400 žmonių.

Tuose pačiuose metuose išsiveržė vulkanas Mount Pelee, Martinique. Debesis garo ir degančių pelenų užvertė ir palaidojo miestą Šv. Pierrį sykiu su 30,000 gyventojų. To paties vulkano veikmė atsikartojo vėliau ir paskutiniu sykiu, 1903 m., išsiveržimas buvo beveik taip pat pavojingas, kaip ir gegužės 8 d., 1902 metuose.

Visi eksploduojantieji vulkanai išmeta milžiniškus debesius garo, kurie susilieja atmosferoje ir paskiau puola ant žemės pavidale didelių ir pavojingų lietu. Karštas vanduo, tokiu būdu pasidaręs, susimaišo su vulkano pelenais ore, ir ant žemės sudaro karštą purvyną, kuris tankiai esti labiau pavojingas, negu pats lavos plaukimas. Tam karštam purvynui sušalus, pasidaro iš jo gan tvirtas akmuo.

Vulkanai veikiantieji tyliai ir išmetantieji lavą vieton pelenų, randama ant Sandwich salų, kaip tai: Mauna Loa ir Kilueaja. Iš panašių vulkanų lava išsiveržia per kraterius, bėga kalnų kraštais upėmis—upeliais. Kaip kada kraterio sienos negali išlaikyti veržimosi lavos; sutirpęs akmuo prasilaūžia sau plyšius, iš kurių veržiasi fontanai, kaip kada 1.000 pėdų augščio. Paprastojė veikmėje—ir tai vulkanas Kilueaja išmeta nuo 30 iki 40 pėdų augščio fontanus.

Pajurėmis buvo atrasta keliolika vulkanų ir manoma dar daugiau jų esant. Vulkaniškos salos yra ne kas kitas, kaip tik jurių vulkanai, susibudavoję savo kunus ant jurų paviršio. Vulkaniškos salos, jai jos yra susibudavojusios iš palaidos medžiagos, pvzd. pelenų, greitai jurų sugriaunamos, kaipo tik jų veikmė pasiliauja, kitur-gi, susidarę iš sukietėjusios lavos, pasilieka per ilgus laikus.

Vulkanų išmetamoji medžiaga yra įvairi. Ji padalinama į tris skyrius: 1—lava arba sutirpęs akmuo; 2—trupiniai visokio didumo; 3—gazai ir garai. Laipsnis lavos skįstumo priguli nuo yvairių veiksmų, labjausiai nuo temperatūros. Juo labiau yra įkaitusi medžiaga, juo labiau ji bus sutirpus; antra,—dauguma gazo ir garo ir trečia—chemiškas lavos susidėjimas.

Trupiniai—tai visokio didumo kietos dalelės nuo smulkiausių lavos pelenų iki didelių skeveldų.

Norint suprasti iš kur lava ateina, reikia žinoti žemės vidurių stovį. Vienų manoma, kad žemė yra skysta tik su kieta žieve ant paviršio. Su tuo kitų nesutinkama. Geriausia prasiplatinusi hipotezė leidžia, kad žemė yra visa tiršta ir labai karštai sušildyta. Astronomai ir geologai kitaip negali suprasti, kaip tik, kad žemė turi būti visa kieta, o juk ir žinoma, kad medžiaga žemės vidurių yra daug tirštesnė, negu medžiaga žemės žievės.

Garas, kurį lava talpina savyje, yra pasilikęs nuo laiko, kada žemė buvo skysta, nes kitaip negal būti. Vanduo nesigeria žemiau 7 arba 10 mylių į žemę, o lava ateina iš didesnio gilumo, negu 7 ar 10 mylių.

Iš kur garas, lava ar šiluma nepaeitų,—mės žinome, kad žemės vidurys yra labai įkaitintas ir talpina savyje daug medžiagos, kuri koku nors būdu sutirpsta ir prisigeria garo ir gazų. Ta medžiaga tankiai yra stumiama į pavirši, pripildo plyšius ir urvus akmenuose, arba išsiveržia į žemės pavirši ir pagimdo vulkanus. O koku būdu visa tai veikia, tai dar žmogus to nežino.

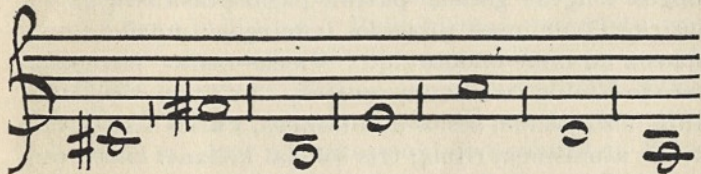
Valparaizietis.

MIKAS PETRAUSKAS

IŠ MUZIKOS ISTORIJOS.

(Žiurék "L.M." No. 30)

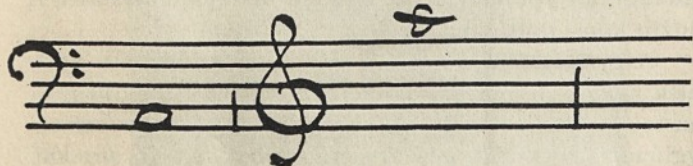
Kiti arabų instrumentai pernešti ir pas europiečius. Svarbiausias arabų instrumentas, tai lutnė: Lutnė turi keturioliką stygų, kurios vienbalsiu poromis derinamos, ne liečiant, t. y. ne spaudžiant, stygų pirštais, galima gaut žemiau paduotus septynmus balsus:

Ant lutnės skambiu su pagelba plieninio plekto, kuriuomi kliudžia stygas; kartais, plekto vieton, panaudojama arelio plunksna. Lutnės išradimą arabai suteikia Pythagorui. Jie tą instrumentą rado pas persus, nuog kurių ir pasisavino. XII metašimtyje, kryžiaus žygių laikuose, lutnė tapo parnešta Europon, ir pasidarė mylimiausiu instrumentu diletantų, išsilaikiusi iki XVI metašimčiui. pakol pianas lutnei neužkirto kelio. Lutnia, po vardu biva, žinoma ir Japonijoje;—reikia rokuot tą instrumentą vienu iš daugiausiai prasiplatintusių.

Kisevetteris *) tvirtina lutnę esančią aigyptiškos kilmės ir esanti patekusi pas persus, laikuose Kambizo. Sanprotavimus Kisevetterio patvirtina architekturiški paminklai, ant kurių to instrumento randami pavyzdžiai.

Pavyzdžio guslių arabų instrumentas, kanunas, gali but pavadintas rytų pianu. Tas instrumentas, prasiplatinęs Europoj, pagreitino išradimą piano. Kanunas gal but pateko pas arabus nuog assyrų. Ant architekturiškų liekanų assyrų randasi pavyzdžiai panašaus instrumento. Arabai kanuną rokuoja pamatu muzikos, regulatoriumi balsų augštumos. Ant kanuno kas trys stygos suderintos vienu balsu ir jos eina eilėje:

nuo "La" iki "la"

Stygoms virpėjimą suteikia tam tikras plienynis liežuvėlis.

Griežiamasis styginis arabų instrumentas, rebab, atkeliavo Europon ir XII metašimtyje po vardu "re-bek". Rebabai dviejų pavyzdžių: "bab-eh-haer", poetų instrumentas, su viena styga, ir "re-bab el-maganni",

*) Kisevetter—Ueber die Musik der neuern Griechen. Leipzig 1838.

dainininkų instrumentas—su dviem stygom. Ant pirmutinio žaidžiamos melodijos:

nuog — iki —

ant antro

nuog — iki —

Arabai savame orkestre to instrumento nevartoja, bet juomi pritariama paprastai prie dainavimo ir poetiškai deklamacijai.

Pas arabus yra instrumentas vardu argul—dveilyta fleita, t. y. vamzdys, ant kurio žaidžiamas motyvas, ir antras vamzdys, kuris vienu kartu duoda nuolatinį vieno augšto balsą. Argul panašus į mūsų kulinę sudėjime vamzdžių, bet yra skirtumas pačiame padaryme to instrumento. Musų kulinė—yra instrumentas pyplinis, o argul yra fleita.

Pas arabus yra fleita, pučiama iš galo, kaip vamzdys, su plačia palaipa, užimanti eilę balsų nuog

iki —

Kareiviškuose jų orkestruose vartojamos savotiškos trubos, nefir vadinamos, taipgi suffora—fleita, darbuka bubinėlis,—daug visokių brazgučių. Arabų orkestra ant europiečio daro didelį įspūdį laukinės muzikos. Paprastame, ne kareiviškame orkestre vartojami styginiai instrumentai.

Kad ir arabų muzika keista, bet prie apystovų jų savotiško gyvenimo, jinai duoda savotišką laukinę gražą, būdai ir gyvenimui rodosi pritinkančią.

Muzika senų aigyptėnų.

Aigyptiška kultura, padariusi įtakę ant europiškios, graikiškios ir romiškios,—savo laiku perdavė rezultatus savo protiško ir morališko išsiplėtojimo krikščioniškai Europai,—gali but rokuojama lopšiu abelonos civilizacijos žmonijos,—tos kultūros bėgis atslinkęs iki mūsų dienų. Dėlto-gi aigyptišką muziką galima rokuot pamote muzikos šių laikų.

Šis tas yra apie senobės aigyptiečių muziką raštuo se senų rašėjų. Žinios vienok tos jokio platesnio supratimo apie jų muziką neduoda. Manyta buvo, kad pas aigyptiečius muzika buvo labai ir labai primityviška ir prirašinėta, kad jie turėję vienintėlį instrumentą barškalinį sistrumą. Kiti sakė, kad ten jokios muzikos ne buvę. Istorai aigiptiškos muzikos turėjo didelę vertę atradimas pavyzdžio nablos (pavyzdys gitaros) ant obelisko Romoj, kurį patėmijo Bernejus; taip-gi Briuso buvo surasti arfų pavyzdžiai ant karališkų kapinių Aigypte. Ant aigiptiškų senųjų rumų griuvėsių randami pavyzdžiai muzikų, žaidžiančių ant instrumentų. Vėlesniai surasta ir keletas egzemplorių muzikališkų instrumentų.

Tyrinėjant visokius senoviškus paminklus — įžūrėtas arfos pavyzdys. Sename Aigypte tas instrumentas, pagal įvairių hieroglifų išskaityta, vadinosi „*Tebuni*“. Arfos pavyzdžių užtektinai yra ant paminklų pačių seniausių laikų, taipgi ir ant paminklų vėlybesnės gadynės; arfa istoriškai ištirta, tai esąs tikras aigiptiškas instrumentas. Seniausi arfos pavyzdžiai: lankas ir viena, dvi, trys stygos. Vėlesniai skaitlius stygų dauginosi iki dvidešimties. Šių dienų arfa taip pagerinta, kad beveik lyginasi savo stygų skaitlium pianui. Pavyzdys arfos ir persikeitė, — buvus pusiau apvala, pasidarė trikampė. Išpuošimas įvairiais laikais įvairiai keitėsi.

Plačiausiai turėjo but išsiplatinęs instrumentas, vaninamas *nabla*. Pavyzdys to instrumento buvo hieroglifų skaitliuje ir reiškė gerovę. Taigi, jai tas instrumentas, *nabla*, buvo senoviško budo raštišku ženklu, tai jis buvo suprantamas plačios visuomenės, nes kitaip nebutų suprantamas paženklėjimas. Iš antros pusės matyt, kad aigiptėnų kiltai manyta apie šitą instrumentą, o gal ir apie visą muziką, kad suteikta išraiška „gerovė“ ar „gerumas“. Ant *nablų* budavo dvi arba trys stygos. Skambindavo ant nablos ar sukirsdami stygas pirštais ar balanėle.

Lira atsirado Aigypte XII dinastijos epokey, t. y. paskutiniuose amžinose trečio tukstančio prieš Kristų, neužilgo prieš hyksų valdymą. Ant vieno paveikslo parodyta ramus persikraustymas semitiškos gentkartės Aigyptan. Vienas iš semitų neša lirą, ir eidamas žaidžia. Lira, sprendžiant pagal pavyzdžių, rastų ant asirėčių paminklų, aziatiškos kilmės. Jinai pasiplatino Aigypte hyksų laikuose ir galėjo but parnešta kaipo karžygiškas grobis, iš kariaunos kelionių aigiptiškų karalių Azijon. Stygų buta nuo trijų iki devynių; skambindavo arba pirštais ar su pagelba plektro.

Fleitų buta trijų pavyzdžių: — išilginės — kuriosna pučiama iš galo, kaip vamzdin; išstrižosios — pavyzdys dabartinės mūsų fleitos; dveilitos — susidedančios iš skirtai esančių dviejų vamzdžių.

Buvo instrumentai barškaliniai, daužomieji ir t. t.

Sistrų buvo padirbti iš plieninių lazdučių, kurios garsiai skamba. Tas instrumentas—sistrumas—muzikališkiems tikslams netarnavo, tik buvo skirtas dievomaldystės apeigoms: pakėlimui maldininkų didesnės atydos prie maldos ir išvaikymui piktų dvasių. Bubiniai ir trubos buvo kareiviškose orkestruose.

Didžiausią vertę aigiptėnų muzika turėjusi laike dievmaldystės. Ant nekurių senoviškų radinių randami paveikslai aigiptiškų kuningų, žaidžiančių ant arfų; kuningus lengvai galima pažinti pagal praskustų galvų. Įvairios iškilmingos procesios ir buvę su muzika, o labiausia tai laike laidotuvių. Vienas rastas paveikslas parodo šitokią laidotuvių procesiją: arfistas, dirigentas, kuris visus valdo, šešios dainininkės, kurios kartu rankomis atmušinėja ritmą; trys šokėjai kelianti kartu rankas, bedarą vienodus judėjimus ir ketvirtas šokėjas lyg sukasi ant vietos. Bet nevisuomet aigiptėnų muzika išlaikydavo savo rimtą ir iškilmingą budą, kokis budavo prie dievmaldystės, laidotuvių ir tam panašių kitokių apeigų. Buvo muzika lygiai taip vartojama ir linksmiausiuose epizoduose gyvenimo. Vėl ant vieno paveikslo parodyta puota, kurios linksmumą papildė dvi arfistės, gitaristas, gitaristės; mergina viena muša bubnelin ir dvi dainuoja. Taigi ten buvo muzika net ir kasdieniame gyvenime, suteikdama malonumus:— augštos kilmės moteris dabinosi ir šukavosi beskambinant arfistams ir arfistėms bedainuojant. Motiną, žindančią savo kudiškį, linksmina arfistas, kuris savo skambinimu ant arfos pritaria čia jau dainuojančiai dainininkei. Prie sunkių darbų buta muzikos bei dainos, kuri reguliavo vienodumus raumenų išsitempimų, prie milžiniškų darbų tų gigantiškų architektūros paminklų, kuriais Aigyptas nustebina turistų vaidentuvę. Apie liaudies dainas, kurios buvo dainuojamos laike darbo, paduoda žinias Herodotas. Paprotis reguluoti sunkius darbus lygiu dainavimo ritmu yra užsilikęs iki šių laikų pas koptus, ainius senų aigiptėnų. Gal but, kad dainavime dabartinių Aigypto gyventojų girdimi atbalsiai pirmutinės aigiptėnų muzikos, tuo labiau senos, kadangi aigiptėnai, kaip žinoma, atsižymi atkakliu ir didžiu konservatizmu.

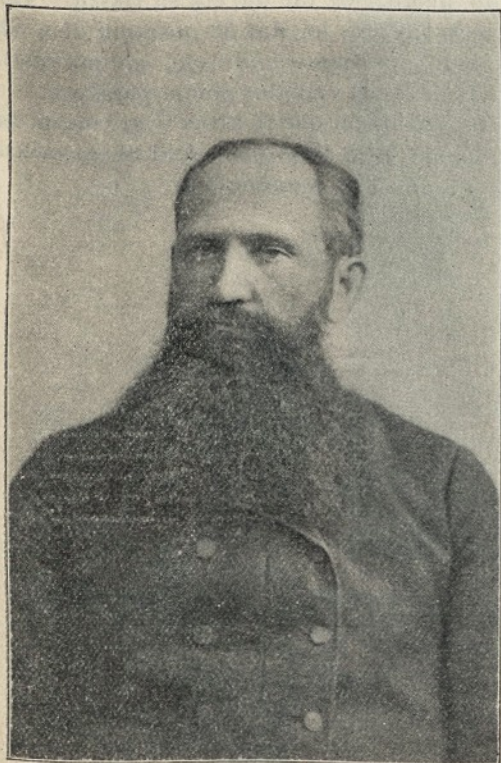
Aigiptėnai jungė ryšį muzikos su kosmiškais apsi-reiškimais. Kiekviena liros styga buvo simbolizuojama tam tikru metų laiku. Kiekvienas balsas buvęs sulyginamas su kuria nors planeta. Kadangi jie priskaitydavo septynias planetas, tai galima tvirtinti, kad aigiptėnams buvo žinoma diatoniškoji palaipa, arba gamma, susidedanti iš septynių balsų. Ar buvo pas aigiptėnus daugbalsė muzika—nieko tikro pasakyt nega-

1) Apie itekmę muzikos ant žmogaus organizmo, Tarhanov. *Sieveryny Vestnik*, 1893 m. -- Bücher (Dr. Karl). *Arbeit und Rhythmus*. Leipzig, 1899, 2 Auflage, -- Th. Ribot. *La psychologie des sentiments*. Paris. 1896, p. 328-329. -- H. Rieman, *kutech. der ellusik geschichti*.

lima, kaip abelnai ir apie muzikos harmoniją. Yra vienok įvairūs paveikslai ant architektūros paminklų, kur parodyta po kelius muzikus ir abelnai dainininkus viename ansambliuje, su instrumentais įvairaus didumo ir pločio, — paveikslai arfistų, kurie lig pirštais vienu kartu griebia po kelias stygas, — lig tai nurodo buvus harmoniją; pilnai gi patikrinančių tam dalykui liekanų dar nėra.

Aigyptėnai muziką gerbė, kaip šventąjį meną, kuris buvo vartojamas laike dievmaldystės. Skaitliuje muzikų buvo ir didikai. Buvo kirbinė specialistų muzikų. Buvo muzikos mokyklos ir yra užsilikęs paveikslas tokios mokyklos, kurioje parodyta auditoria su mokytojumi. Tada-gi keistas yra aprašymas Diodoro Siciliečio apie tai, kad Aigypse mokymas muzikos buvęs niekinamas. „Aigyptėnai ne mokydavę muzikos, nei gimnastikos — taip minėtas rašėjas kalba. — Jie maudė, kad kasdieninės egzerციios gimnastikoje jauniems žmonėms tikros sveikatos neduoda, bet spėką traškia ir trumpam laikui. Muziką rokuoja netik nenaudingą, bet dar kenksmingą, nes jiniai sugebi išlepinti tik žmonių sielas“.

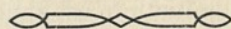
(T. b.)

Petras Kraučunas.

Auklėtojas lietuvių patriotų.

Šis bei Tas iš Chronikos.

LAISVAMANYBA TARPE MALAGASŲ.

Madagaskaro salą europėnai pradėjo „civilizuoti“ dar inkvizicijos laikuose: mat, portugalai ten gaudydavo vergus, vėliaus protestonų misijonieriai išgyveno ir ganė bei gydė dušias. Po jų, 1642 m. atkako prancuzų misijonieriai, bet nepoilgam jie tapo visi išnaikinti dėlei jų išdydumo ir pasiputimo. Galiaus po 150 metų, kuriame tai laike vargšų-pagonų dušėlės be sutrukdymo grimzdo pragaro liepsnosna, Londono Misionierių Draugija, 1811 m., užsimanė rupintis Malagasų išganymu. Prasidėjo imtynės tarp angliškos ir prancuziškos įtekmės, nėra veikiai ir Romos bažnyčia pasiskubino pasiųsti ten savo emisarus, iki galiaus sala tapo prijungta prie Prancuzijos.

Napoleono III valdžia buvo kritusi pas Sedan'ą, ir Prancuzų respublika, po pasibaisėtinų kovų su bažnyčia už buvį, buvo užsiėmusi sekuliarizavimu įstaigų namie ir svetur. Bereikėjo tad ir Madagaskare užvesdinti išmintingą valdžią. Švietimui prancuzų naujokynų, birželyje 1902 m., Paryžiuje tapo įsteigta „Mission Laïque Française“, ir jau 1903 m. jos pirmsedis Doumergue galėjo pagirti svarbų pavidagogišką darbą, atliktą p. Deschamps'o Madagaskare. Tą triusą palengvino žinomas laisvamanybės, salos generol. gubernatorius, p. Augagneur. Nepoilgam auklėjimo dvasė ant tiek atsiluosavo, kad krikščioniškieji brolukai išsinešdino iš mokyklų, o jų vietą užėmė šiaip-jau mokiniojai. Prasišlaivino Malagasų dvasė nuo religiško obskurantizmo, ir laisvamanyba ėmė plėtotiesi. Anot Eugeniaus Hins'o (brangintiname veikale: *La Libre Pensée internationale*, Brussels, 350 Chaussee de Boendal), laisvamanybos didžiavyriū yra buvęs Rakotofuringa, vadas pradinės mokyklos Tananarivoje. Jo tėvas buvo protestonų pamokslinku, bet sunus visai atsišalino nuo religijos, ir užėmęs vietą mokytojo prie viešos mokyklos, jis tapo laisvamanybos apaštalu. Ką buvo misijonieriai pagadinę, tą Rakotofuringa stengėsi atitaisyti savo kalbomis, raštais ir paveizda. Jis mirė bedieviu 24 d. balandžio 1910 m., vos 24 m. amžiaus tesusilaukęs. Tai buvo drąsus užtarautojas viešo auklėjimo be prisikišimo kunigijos ar bažnyčios.

Ir laisvamanybių kuopa tapo įsteigta Madagaskare, ir ji leidžia savaitraštį „Saulė“ (*Ny Masoandro*, antrašas: 34 rue Augey-Dufresse, Ambatovinaki; Tananarive). Prie kuopos priguli 150 tenbuvių, ir 64 europėnai. Kuopos vardas yra toks: „La Mutnelle des Amis laïques“; jos siekis-gi netik laidoti numirėlius be bažnytinių apeigų, šelpti našles ir sąnarius varge, bet ypatingai platinėti laisvamanybą žodžiu ir raštu, populiarizuoti mokslą. Tankiai rengiamos yra viešos prakalbos. Žinoma, drau-

gija už tai nėra kenčiama nė prancužiškų katalikų misionierių, nė anglišku protestonų, nė sufanatizuotų parkrikštų, ir todėl neretai minios apjakėlių iškerta jeibi. Už tai Malagasų laisvamaniai šaukiasi pagelbos pas Europos ir Amerikos šviesuolius gelbėti juos raštais, kninomis, laikraščiais kovoje prieš pragaištingą misionierių įtekme, prieš tuos keliaujančius pirklius, atsiduodančius puvėsiais praeities, o siulančius svajones ir persekiojimą ateityje. Ką Lietuviai aukas renka praplatinimui misijų, tegul velyk ištiesia pagelbingą ranką kovotojams už laisvę, nors ir toli jie gyvena. Ypačiai tegul tai atsimintų Mažosios Lietuvos apjakėliai, kasmet misijoms tukstančius suaukaujantieji, kad jų remiami misionieriai — tai siurbelės ir parazitai, uuo kurių atsikratyti žmonės trokšta net ir Afrikoje gyvenantieji... Ar ne gėda mums dėlei mūsų aklumo!

Kokie-gi žmonės yra tie Malagasai? Pajurinės gentės vakaruose ir pietuose, ypačiai *Sakalavai*, užlaikę yra savo papročius ir tebegarbina pratėvius, o gyventojai rytų pajurio ir augštumų, *Hovas* ir *Betsileos*, seni Sakalavų nedraugai, tapo pujungti per Prancužų, Anglų ir Norvegų misionierius. Čion sunku bus mokslas paplatinginti. Pas Sakalavus viešos mokyklos plėtojasi, ypačiai gelbint gen. gub. Augagneur ir jo ipėdiniui, p. Picquie. Misionieriai steigia savo naudai visokias brolijas ir apgauliais vylioja piningus tai algoms, tai bažnyčioms, tai biblijos platinimui. Per vietinius įtekmingus žmones jie stengiasi ir valdžios darbus trukdyti.

Kaip sakėme augščiaus, *Ny Masoandro* laisvamaniai įsteigė 14 d. spalio mėn. 1910 m. Tananarivoje, ir ten sądarbininkauja bent 20 ypatų (kurkas daugiau negu pas mus, Lietuvius!) Be to išleidžiamos esti kningelės tengymiams, nors ir svetimose kalbose. Už tai vis misionieriai baisiai įtužo, ir iš savo pusės apskelbė kningelę, po antrašu "Bezdzionvaikiai", gąsdindami valdžią pavojingumu laisvamanių ir kitokiais baubais. Ten, mat, tas pats darosi, kas ir pas mus: Juodoji Žandarmerija visur yra tokia pati.—

AR SHAKESPEARE RAŠĖ KĄ-NORS?

"Jau gana senai kritikai debatavo sulig to, ar Shakespeare'o veikalus" rašė pats Shakespeare, ar Sir Francis Bacon. Dabar Sir Edward Durning — Lawrence išleido iliustruotą veikalėlį: "The Shakespeare Myth", kuriame priparodo, jog William Shakespeare galėjęs tikrai šiaip taip pasirašyti, tad ir jam duodamoji garbė ne jam priklausanti. Pasak Lawrence'o tyrinėjimų, Shakespeare'o dukteris nemokėjusios skaityti ir rašyti, ir jo name nebuvę nė vienos kningos. Žemiaus paduosime kelis minėto autoriaus prirodymus.

Iki 1597 metų, t. y. kada jam nupirka Stratford-on-Avon'e namas ir dovanota 1.000 svarų sterlingų, nė vienas Shakespeare'o tariamų veikalų nebuvo išleis-

tas su jo vardu. Pirmutinis veikalas "Love's Labor Lost", išėjęs 1598 metuose, turi jau Shakespeare'o vardą. Namas ir pinigai jam suteikta dėlto, kad užtikrinus pragyvenimą, jai ji būtų ištikę persekiojimui už raštus, kas lengvai galėjo atsitikti Elzbietos laikuose. Tarp kitko Anglijos karalienė Elzbieta buvo pasiryžusi nubausti autorių veikalą "Richard's II" (Richard the Second), nes Richard'o asmenyje ji pažinus save.

Stratforde Shakespeare'as pardavinėjo kukuružą, miežius ir t.p., duodavo ant palukų mažas sumas pinigų ir abelnai imant, buvo šiaip sau "nedidelis" pirklius, kas aiškiai parodoma veikale "The Great Assises holden at Parnassus"; šitame veikale, išleistame 1645 metuose, Bacon'as yra vadinamas "Parnaso Kancleriu", o Shakespeare'as — "sevaitinių atsitikimų aprašinėto ju". Sprendžiama, kad tai esanti alliuzija į Shakespeare'o, kaip pirkliaus, sevaitinės rokundas; jis pats-gi negalėjęs savo ranka ir savo vardu laiško kaip reikiant parašyti.

Be paminėto, susekama dar ir tai, jog Bacon'as pats sakosi esąs Shakespeare'o veikalų autorium. Nurodoma į veikalą "The Merry Wives of Windsor", kur ant 53 puslapio minima Bacono vardas, ir į veikalą "King Henry the Fourth", taip pat 53 puslapis, kur ir-gi minima Bacono vardas. Tie Bacono vardo paminėjimai daroma keliuose veikaluose ir vis ant 53 puslapio, iš ko aišku, jog tai daryta su tikslu. Tai atrodo, lyg Baconas sakytų, jog ant 53 puslapių visų Shakespeare'o veikalų, pirmame leidinyje, galima rasti vardas žmogaus, kurs tuos veikalus galėjo parašyti.

Paėmus atidžion dar ir kitus ir-gi rimtus argumentus, prieinama prie išvedimo, kad Shakespeare — tai, taip sakant, Bacon'o pseudonimas.

